

2009-01-01

รัฐ 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเข้มแข็งไทยในทัศนะปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า : 'พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์พระยิทธิ'

กิริติ กล่อมดี

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

กล่อมดี, กิริติ (2009) "รัฐ 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเข้มแข็งไทยในทัศนะปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า : 'พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปวงศ์พระยิทธิ'," *Journal of Social Sciences*: Vol. 40: Iss. 2, Article 4.

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/cujss/vol40/iss2/4>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Social Sciences by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ในทัศนะปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า : ‘พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์’*

กิริติ กล่อมดี**

“... ซึ่งทั้งสองฝ่ายยังคิดติดอยู่นั้น คือคิดว่า วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันบรมสุข วันพระศรีอารย์ แต่ถ้าจะเพ่งดูในทิวทรรศน์ประวัติศาสตร์แล้วเป็นวันๆ หนึ่งเท่านั้น เป็นวันซึ่งข้าพเจ้าได้กาไว้ด้วยสีเขียวในปฏิทินของข้าพเจ้า เขียวหม่นสำหรับเจ้านาย เขียวแปดสำหรับพวกราษฎร เขียวจืดสำหรับรัฐ เขียวทึบสำหรับประชาชน และเขียวไทยคือเขียวความหวัง สำหรับประชาชาติ ...”¹

. ‘พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์’ (23 กันยายน 2475)

* บทความนี้ปรับปรุงจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์” (ปีการศึกษา 2552)

** นิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ อกจากคณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาพัฒนบริหารและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525), หน้า 55.

บทนำ

‘เจ้า’ (The Royalty) เป็นกลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาทสำคัญในสังคมการเมืองไทยนับแต่อดีตมาจนปัจจุบัน ภายหลังการปฏิรูปการปกครองสยามครั้งใหญ่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ‘เจ้า’ ได้มีพัฒนาการมาเป็นสถาบันทางการเมืองสถาบันหนึ่ง ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสำคัญในระบบการเมืองการปกครองของ ‘สยามรัฐนาวา’ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ทั้งในฐานะมันสมอง และในฐานะผู้นำรัฐประศาสน์นโยบายจากส่วนกลางไปสู่การปฏิบัติ จึงอาจกล่าวได้ว่า ‘เจ้า’ เป็นกลุ่มบุคคลที่มีส่วนอย่างสำคัญในการสถาปนา ‘รัฐไทยสมัยใหม่’ ขึ้น

การเกิดขึ้นของ ‘รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์’ (Absolutist State) นอกจากจะทำให้สยามประเทศก้าวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่แล้ว ยังทำให้สยามประเทศต้องเปิดรับการหลั่งไหลเข้ามาของอารยธรรม ความคิด และอิทธิพลจากโลกตะวันตกด้วย สิ่งนี้เองเปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน ที่ด้านหนึ่งคือเสถียรภาพ ความมั่นคง และความเจริญก้าวหน้าของสยาม ส่วนอีกด้านหนึ่งคือการเจริญเติบโตขึ้นของกระแสความคิด (stream of thought) และภูมิปัญญาจากโลกตะวันตก ที่จะมียุทธศาสตร์ท้าทายต่อระบอบการปกครองซึ่งก็มีบ่อเกิด หรือต้นกำเนิดทางความคิดมาจากแหล่งเดียวกัน ดังนั้นการเกิดขึ้นของกระแสความคิดสองฝ่าย ทั้งฝ่ายอนุรักษนิยม (Conservative) และฝ่ายก้าวหน้า (Non-conservative/Progressive) จึงเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงตนเองไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ (Modernization) ของชนชั้นนำสยามนั่นเอง

ภายใต้กระแสการเคลื่อนไหวของกลุ่มทางความคิดกลุ่มต่างๆ ทั้งกลุ่มที่มุ่งดำรงรักษาระบบจารีต และวิถีทางการเมืองการปกครองเดิมที่เป็นอยู่ไว้ และทั้งกลุ่มที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ ไม่ว่าจะเป็นระบบการเมืองการปกครอง หรือโครงสร้างทางสังคมด้านต่างๆ โดย ‘สังคมเจ้า’ กระแสหลักมักถูกตีความว่าเป็นสังคมที่ยึดกรอบความคิดตามจารีต แบบแผน ซึ่งเป็น

กรอบความคิดที่ถูกมองว่าอนุรักษนิยม ซึ่งเป็นกรอบที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดบทบาท วิถีชีวิต และความนึกคิดของสมาชิกในสังคมเจ้าตลาด นับตั้งแต่องค์พระมหากษัตริย์ ลงมาจนถึงบรรดาเจ้า และราชินิกุลทั้งปวง

แต่ผู้เขียนมองว่าท่ามกลางสังคมที่ถูกครอบคลุุมด้วยกรอบแห่งจารีตอย่างเหนียวแน่น ก็ยังมี ‘เจ้า’ จำนวนหนึ่งที่มีความคิดเห็นที่แตกต่าง และพยายามนำตนออกจากกรอบแห่งจารีตนั้นอยู่ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการรับเอาความคิดการเมืองจากตะวันตกเข้ามา ซึ่งหลายสิ่งกำลังเป็นประเด็นท้าทายต่อสังคมเจ้าขณะนั้นอยู่ อาทิเช่น การเรียกร้องให้พระมหากษัตริย์ ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ รวมถึงให้ทรงลดอำนาจและบทบาททางการปกครองลง และเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น เจ้าชั้นล่าง ชนชั้นกลาง หรือปัญญาชน ได้มีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น หรือการตั้งคำถาม วิพากษ์วิจารณ์ต่อการปกครองของรัฐบาล สมบูรณาญาสิทธิราชย์ จากทั้งกลุ่มเจ้าด้วยกันเอง และทั้งจากกลุ่มชนชั้นกลาง ปัญญาชน ในช่วงปลายระบอบเก่า เป็นต้น การแสดงออกของ ‘เจ้า’ กลุ่มน้อยนี้ จึงไม่ต่างไปจากการ ‘ขบถต่อสายเลือด’ หรือการทำให้ความบริสุทธิ์ของสังคมเจ้าต้องแปดเปื้อน ในสายตาของเจ้าส่วนใหญ่เลยทีเดียว

การที่มีเจ้าบางคนมีความคิดที่เห็นดีเห็นงามกับสิ่งใหม่ ความคิดใหม่นี้เอง จึงเป็นที่มาของบทความนี้ อันจะเป็นการเปิดพื้นที่ทางวิชาการในการศึกษา ‘เจ้า’ ที่แหวกกรอบทางความคิด ซึ่งได้เป็นผู้มีส่วนสำคัญที่ก่อให้เกิดรูปแบบทางความคิด ภูมิปัญญา และองค์ความรู้ใหม่ของสังคมการเมืองไทย อันจะสามารถกล่าวถึงได้ในฐานะ ‘ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า’ ที่อาจนับเป็นตัวแสดง (actor) หนึ่งที่มีบทบาทไม่น้อยในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทยสมัยใหม่

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ (2434-2519) หรือพระนามอย่างลำลองที่ใช้เรียกขานในแต่ละยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็น “ท่านวรรณ”, “พระองค์วรรณ” หรือ “เสด็จในกรมฯ” นั้นนับว่าเป็น “เจ้า” ที่มีบทบาททางการเมืองอย่างโดดเด่นในสมัยระบอบใหม่ เป็นเจ้าคนแรกๆ ที่แสดงตนสนับสนุน

การปกครองแบบรัฐธรรมนูญ ทั้งได้ให้ความช่วยเหลือ และให้คำปรึกษาแก่รัฐบาลในสมัยระบอบใหม่มาอย่างยาวนานกว่า 3 ทศวรรษ และที่สำคัญคือเป็น “ปัญญาชนเจ้า” ที่มีคุณูปการอย่างมากต่อระบอบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการให้แนวคิด คำอธิบายที่มีส่วนช่วยสร้างเสถียรภาพ ความชอบธรรม และความมั่นคงให้แก่ระบบการเมืองที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ จนเป็นหนึ่งใน ‘เจ้า’ ที่ได้รับการกล่าวถึงจากบุคคลสำคัญของ ‘คณะราษฎร’ อย่าง ปรีดี พนมยงค์ ว่า “ภายในพลังเก่าแห่งสยาม เคยมีบุคคลส่วนหนึ่งที่ก้าวหน้ากว่าผู้ที่เกาะแน่นอยู่ในความคิดเก่า...”²

‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในฐานะ ‘เจ้า’ ที่เป็น ‘พลังใหม่ที่ก้าวหน้าแห่งสยาม’ หากตีความจากคำกล่าวของปรีดี จึงเป็นบุคคลสำคัญหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองไทย ที่มีบทบาท และความสำคัญอย่างมากต่อการเมืองการปกครองไทย โดยเฉพาะสมัยประชาธิปไตย ซึ่งการแสดงบทบาททั้งทางความคิด และการปฏิบัติของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในบริบทประวัติศาสตร์การเมืองอย่างยาวนานนี้เอง จึงอาจกล่าวในเบื้องต้นในบทความนี้ได้ว่า ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ เป็น “ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า” ดังจะแสดงให้เห็นผ่านมุมมองการแสดงทัศนะต่อประเด็นเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย อันเป็นประเด็นความขัดแย้งหลัก ของการเมืองไทย สมัยรัฐชาติ (nation state) ที่ต่างมุ่งแสวงหารูปแบบ โครงสร้าง และคำอธิบายที่เหมาะสมให้กับ ‘ประเทศไทย’ ‘คนไทย’ ‘สังคมไทย’ ที่สัมพันธ์กับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และประวัติศาสตร์นั่นเอง

ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษาประเด็นความคิดเรื่องความเป็นรัฐ ชาติ ประชาชาติ และความเป็นไทย หรือการสร้างรัฐชาติไทยนี้ เป็นการศึกษาแนวคิด มุมมอง และหลักการที่มีนักคิด นักวิชาการอื่นๆ ได้ศึกษาในรูปของงานเขียนทางวิชาการ

2 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ประวัติภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 56-57.

เอาไว้ไม่น้อย อาทิ งานเขียนที่ศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว^{*} ที่อาจกล่าวได้ว่าทรงเป็นผู้นำทางความคิดชาตินิยมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมทั้งงานเขียนที่ศึกษาแนวความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ^{**} ที่เป็นทั้งนักการเมือง และนักคิดแนวชาตินิยมคนสำคัญในยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อเนื่องมาถึงยุคจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่นับเป็นบุคคลร่วมสมัยกับ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ อีกด้วย

สำหรับการศึกษาทัศนะของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยนั้น จะเป็นการศึกษาโดยอาศัยกรอบประวัติศาสตร์ทางการเมือง ดังนั้นจึงต้องแบ่งแนวทางการศึกษาทัศนะออกเป็นยุคสมัย เพื่อให้สามารถศึกษากระแสความคิดทางการเมือง ในเชิงที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ ทั้งในเชิงที่ประวัติศาสตร์มีอิทธิพลต่อความคิด และในเชิงที่ความคิดเข้าไปมีบทบาทต่อช่วงเวลาใดช่วงเวลาหนึ่งของยุคสมัยแห่งประวัติศาสตร์ด้วย

* อาทิงานศึกษาวิจัยของ กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ ใน “พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย” (2524) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททางประวัติศาสตร์ (อ.ม.) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หรืองานศึกษาวิจัยของ สนธิ เตชานันท์ ใน “แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468)” (2527) โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับ “พระบรมราโชบายในการสร้างลัทธิชาตินิยม” ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกทางรัฐศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** อาทิงานศึกษาวิจัยของ ธงชัย ชำสุวรรณ ใน “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดทางการเมืองของมาคิอาเวลลิกับหลวงวิจิตรวาทการ” (2539) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโททางรัฐศาสตร์ (ร.ม.) ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, และผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว ของ สายชล สัตยานุรักษ์ ใน “ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยหลวงวิจิตรวาทการ” (2545) ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์มติชน ซึ่งทั้งสองเรื่องศึกษาความคิดทางการเมืองของหลวงวิจิตรวาทการในเชิงเปรียบเทียบ ที่ทำให้ได้มุมมองที่น่าสนใจหลายประการ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบความคิดของนักคิดไทยกับนักคิดต่างประเทศเพื่อหาจุดร่วม และจุดต่างทางความคิดที่มีความเป็นสากลมากขึ้น

จากที่กล่าวไปข้างต้น ผู้เขียนจะขอแบ่งการศึกษาทัศนะ ว่าด้วยความคิดเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย ของ 'กรมหมื่นนราธิป' ในบทความนี้ออกเป็น 3 ส่วน กล่าวคือ

1. สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : ช่วงปฐมวัย (โดยจะขอใช้คำเรียกแทน 'กรมหมื่นนราธิป' ในยุคนี้นี้ว่า 'ท่านวรรณ' เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ในยุคนี้นี้ทรงดำรงสกุลยศเป็นหม่อมเจ้า)

2. สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : ช่วงมัธยวัย (โดยจะขอใช้คำเรียกแทน 'กรมหมื่นนราธิป' ในยุคนี้นี้ว่า 'พระองค์วรรณ' เนื่องจากช่วงเวลาส่วนใหญ่ในยุคนี้นี้ทรงดำรงสกุลยศเป็นพระองค์เจ้า)

3. สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : ช่วงปัจฉิมวัย (โดยจะขอใช้คำเรียกแทน 'กรมหมื่นนราธิป' ในยุคนี้นี้ว่า 'เสด็จในกรมฯ' เนื่องจากเวลาส่วนใหญ่ในยุคนี้นี้ทรงดำรงอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าทรงกรม)

โดยบทความนี้ เป็นการศึกษาทัศนะทางการเมือง ในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย ของ 'กรมหมื่นนราธิป' โดยการศึกษาผ่านตัวบท (text) ต่างๆ โดยตัวบทหลักที่ใช้คือ งานนิพนธ์ ที่ 'กรมหมื่นนราธิป' ได้นิพนธ์ขึ้น โดยเลือกศึกษางานนิพนธ์ที่ตรง หรือสอดคล้องกับบริบทของยุคสมัยที่ผู้เขียนแบ่งการศึกษาไว้ และงานเขียนนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดมุมมองหนึ่งในเชิงวิชาการ ของสภาพสังคมการเมืองไทยในระยะเปลี่ยนผ่านจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบรัฐธรรมนูญ (ราว 2450-2510) โดยมี 'กรมหมื่นนราธิป' เป็นหนึ่งในตัวแสดง (actors) ที่สำคัญ ที่ผู้เขียนมองว่าเป็นผู้มีบทบาทในฐานะ 'ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า'

'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย ในทัศนะ 'กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์' : ความคิด ความรู้ และการปฏิบัติ

ก่อนที่จะเข้าสู่การศึกษาทัศนะของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย ผู้เขียนจำเป็นที่จะต้องทำการอธิบายถึงแนวคิด และพัฒนาการของสิ่งที่เรียกว่า 'รัฐ' 'ชาติ' หรือ 'ประชาชาติ' รวมทั้งความเป็นไทย เพื่อให้สามารถเห็นถึงมุมมองที่สัมพันธ์กันกับทัศนะของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' และยังเป็นการทำความเข้าใจกับการรับรู้ ความเข้าใจ และการส่งผ่านทางความคิด ในประเด็นนี้จากบริบทหนึ่ง ไปสู่อีกบริบทหนึ่ง ซึ่งอาจส่งผลกระทบหรือส่งอิทธิพล ต่อความรู้ ความเข้าใจ และค่านิยมความเชื่อ อันจะนำมาซึ่งการตกผลึกเชิงการแสดงทัศนะของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ต่อมุมมองเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย

1. 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย : พัฒนาการทางความคิดในบริบทประวัติศาสตร์ไทย

พัฒนาการทางความคิดในเรื่อง “รัฐ” และ “ชาติ” ในบริบทของไทย เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความคิดทางชาตินิยม ที่ควบคู่มากับการสร้าง “รัฐชาติ” ซึ่งดำเนินมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อยมาจนถึงยุคสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งดำเนินการโดยผ่านตัวแสดง หรือนักคิดคนสำคัญๆ ได้แก่ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และหลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น

ความคิดชาตินิยมเริ่มก่อตัวมาจากความต้องการสร้าง ความรู้สึกรักชาติขึ้นในหมู่คนไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เนื่องมาจากปัจจัยทั้งภายในและภายนอก ปัจจัยภายในก็คือการเข้ามาอิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีนในประเทศไทย ที่สร้างความหวาดเกรงในหมู่คนไทย ว่าคนจีนจะเข้ามาควบคุมระบบเศรษฐกิจ และยังนำความคิดแบบปฏิวัติเข้ามาในเมืองไทย อีก

ประการหนึ่งคือ รัชกาลที่ 6 ยังได้ใช้เป็นเครื่องมือในการตอบโต้ผู้ที่มีความนิยมระบบการปกครองอื่น ที่ไม่ใช่อำนาจอธิปไตย³ ส่วนปัจจัยภายนอก คือภัยของจักรวรรดินิยมตะวันตก ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่รัชกาลก่อน

การดำเนินการทางชาตินิยมของรัชกาลที่ 6 ดำเนินการโดยผ่านการออกกฎหมาย เพื่อควบคุมชาวจีน โดยการกำหนดสัญชาติลูกจีนที่เกิดในแผ่นดินไทย ให้ต้องเป็นคนไทย เป็นการกล่อมกลืนคนจีนรุ่นใหม่ให้กลายเป็นคนไทย

นอกจากนี้ยังได้มีพระราชนิพนธ์บทความ และบทละคร ที่ปลุกใจคนไทย ให้มีความรู้สึกรักชาติ ภาคภูมิใจในความเป็นไทย ทั้งยังได้ดัดแปลงเสือป่าขึ้น เพื่อเป็นจุดรวมความสามัคคี และได้สร้างความรู้สึกรักชาติในเชิงสัญลักษณ์ คือ ธงไตรรงค์ พร้อมกันไปกับการสร้างอุดมการณ์เรื่อง ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ที่เป็นจุดศูนย์รวมความรักชาติ⁴ ซึ่งเป็น “รูปแบบของความเป็นไทย”⁵ ที่ได้รับการสร้างขึ้นในยุคนี

จะเห็นว่าการสร้าง “รัฐชาติ” ตามแนวทางของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นการสร้างภาพความน่ากลัว หรือสร้างศัตรูร่วมของประชาชน⁶ ที่เป็นภัย และอุปสรรคต่อ “รัฐ” และ “ชาติ” ไทย เพื่อเร่งเร้าความรู้สึกของประชาชน ให้เกิดจิตสำนึกร่วมในทางชาตินิยม ร่วมไปกับการพยายามกล่อมกลืนคนที่ไม่ใช่คนไทย ให้กลายเป็นคนไทย โดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ ส่วนการสร้างความรักชาติในหมู่คนไทยเอง รัชกาลที่ 6 ได้ใช้การสร้างความรู้สึกรักชาติ ผ่านงานพระราชนิพนธ์ในรูปแบบ และโอกาสต่างๆ

³ อัจฉราพร กุณฑลสมัย, อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย, (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 30.

⁴ สรุปความจาก ม.ล.จุลลา จอนรณ, กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย, (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 23-42.

⁵ เป็นคำเรียกที่อัจฉราพรใช้ในการเขียน ใน อัจฉราพร กุณฑลสมัย, อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย, หน้า 36-37.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

อาทิเช่น ได้เรียกร้อง ให้ประชาชนสละประโยชน์ส่วนตน หรือลดความเป็นปัจเจกนิยมของตนเองลง เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ดังพระบรมราโชวาทปรากฏความตอนหนึ่งว่า “... แม้ว่าในเวลาที่จะถึงเราจะต้องสละความสุขสำราญ และแม้ฮิสสรภาพส่วนตัว เพื่อขอแต่ให้ดำรงฮิสสรภาพของคณะดำรงฮิสสรภาพของชาติเราไว้ ดังนั้นจึงจะรับว่าไม่เสียสละเปล่า ถ้าตั้งใจได้เช่นนี้แล้วคณะของเราก็จะยืนยาว และชาติของเราก็จะรุ่งเรือง จะมีผู้นำหน้าถือดาต่อไปชั่วกาลนาน”⁷

แสดงให้เห็นว่าในความคิดเรื่อง “รัฐ” และ “ชาติ” ตามมุมมองของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น มีลักษณะที่ให้ภาพว่าชนชาติไทยเป็นชนชาติอันหนึ่งอันเดียว ที่ครอบครองดินแดนที่เป็นสยามประเทศ กลุ่มชนใดที่มีเชื้อคนไทย ต้องถูกกันออกไป หรือมิเช่นนั้นก็ต้องถูกสร้างความกลมกลืนทางเชื้อชาติให้กลายเป็นคนไทยในที่สุด “รัฐ” ในมุมมองของรัชกาลที่ 6 ก็คือ “สยามประเทศ” ดินแดนที่เป็นประเทศของ “ชนชาติไทย” อันมีจุดรวมความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวอยู่ที่สถาบัน ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยสามารถเห็นภาพได้ชัดเจนจากโคลงพระราชนิพนธ์ ‘สยามานุสสติ’⁸ ที่เราคุ่นเคยกันตีความว่า

รักษาราช* จงจิตรน้อย	ภักดี ท่านนา
รักษชาติ กอบกรณีย์	แน่วไว้

⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, “พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่อาจารย์โรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ ในวันงานประจำปีของโรงเรียน ณ วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2465” พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 280-283. อ้างใน สนธิ เชนานันท์, แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468), (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2529), หน้า 59.

⁸ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, กว่าจะมาถึงวันนี้ : สาระสำคัญในประวัติศาสตร์สังคมไทย, (กรุงเทพฯ : แสงดาว, 2550), หน้า 159-160.

รักศาสน์ กอบบุญตรี	สุจริต ถ้วนเทอญ
รักศักดิ์ จงจิตให้	โลกช่องสรรเสริญ
ยามยืนเดินนั่งนอน	กมล
รำลึกถึงเทศน	อยู่ยัง
เป็นรัฐมณฑล	ไทยอยู่ สราญธา
ควรถนอมแน่นตั้ง	อยู่เพียงอวสาน
ใครราน ใครรุกด้าว	แดนไทย
ไทยรบจนสุดใจ	ชาติดิน
เสียเนื้อเลือดหลังไหล	ยอมสละสิ้นแล
เสียชีพไปเสียสิ้น	ชื่อก้องเกียรติงาม
หากสยามยังอยู่ยัง	ยืนยง
เราก็เหมือนอยู่คง	ชีพด้วย
หากสยามพินาศลง	ไทยอยู่ ได้ฤ
เราก็เหมือนมอดม้วย	หมดสิ้นสกุลไทย

จากโคลงพระราชนิพนธ์จะเห็นการใช้คำ “สยาม” กับ “ไทย” ร่วมกันไป แสดงให้เห็นว่า รัชกาลที่ 6 มีพระราชดำริ ในการแบ่งแยก “รัฐ” และ “ชาติ” ในเชิงความหมายอย่างชัดเจน แต่ไม่ได้แยก “รัฐ” ออกจาก “ชาติ” แต่กลับให้ทั้งสองสิ่งดำรงอยู่คู่กันไป ถ้ารัฐ (ประเทศ) สยามยังดำรงอยู่ ชาติไทย (หมายถึง คนไทย) ก็คงอยู่ด้วยเช่นกัน

ความคิดแนวชาตินิยมได้มีพัฒนาการสืบเนื่อง มาจนปรากฏบทบาทโดดเด่นขึ้นอีกครั้งในยุค ‘ระบอบใหม่’ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยผู้มีบทบาทนำทางความคิดที่สำคัญในช่วงนี้ คือ หลวงวิจิตรวาทการ โดยสาเหตุสำคัญของการหันมาให้ความสำคัญอีกครั้ง กับแนวคิดการสร้าง “ความเป็นไทย” โดยแนวทางชาตินิยมในยุคนี้ สายชล สัตยานุรักษ์^๙ ได้สรุปไว้ 3 สาเหตุ กล่าวคือ

^๙ สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดย หลวงวิจิตรวาทการ, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), หน้า 29-38.

(1) ในช่วงทศวรรษที่ 2470 ถึง 2480 ประเทศสยามกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลกที่มีความขัดแย้งสูง

โดยผู้นำอย่างจอมพล ป. มองว่าถ้าไทยไม่พยายามสร้างชาติให้เป็น “มหาประเทศ” เสียเองแล้ว ภัยที่สุดชาติไทยเองก็จะถูกกลืนหายเข้าไปในประเทศใหญ่ ดังนั้นการสร้างความรู้สึกราชาตินิยม โดยการสร้าง “ความเป็นไทย” ให้คนเกิดความรักชาติ และภาคภูมิใจในความเป็นไทย จะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้าง “รัฐไทย” ให้เป็น “มหาประเทศ”

(2) การเปลี่ยนแปลงการปกครอง และโครงสร้างสังคมหลังการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475

เป็นความพยายามสร้างกรอบโครง และแบบแผนของความสัมพันธ์ทางสังคม ในภาวะที่โครงสร้างสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะการขยายตัวของชนชั้นกลางทั้งใน และนอกระบบราชการ เพื่อรองรับค่านิยม และแบบแผนพฤติกรรม ตลอดจนระบบความสัมพันธ์ของคน “ชั้น” ต่างๆ ในสังคมขึ้นมา และยังเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐ และผู้นำ มีความชอบธรรมที่จะเข้าไปจัดการทรัพยากรส่วนรวมของรัฐ เพื่อเสริมสร้างฐานอำนาจให้แก่รัฐและตัวผู้กุมอำนาจรัฐได้มากขึ้นอีกทางหนึ่งด้วย

(3) ปัญหาความมั่นคงภายในของรัฐ

เนื่องจากรัฐสมัยใหม่ของประเทศสยามเพิ่งก่อตัวขึ้นได้ไม่นาน และคนในชาติยังขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในด้านจิตสำนึก และอุดมการณ์ โดยยังมีการแบ่งแยก “เขา” กับ “เรา” หรือ “ถือพวกถือเหล่า” กันอยู่ ดังนั้นการสร้าง “ความเป็นไทย” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” โดยการยกย่อง และสร้างความชอบธรรม ตลอดจนให้อำนาจสูงสุดกับ “ผู้นำ” จึงเป็นแนวทางที่จะช่วยลดทอนพลังความสำนึกแบบปัจเจกนิยมลง ซึ่งเป็นแบบแผน “ความเป็นไทย” ที่พึงประสงค์ อันจะเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ “ชาติไทย” ตามแนวคิดของผู้นำในระบอบการปกครอง ที่มีเนื้อแท้เป็นเผด็จการนั่นเอง

แนวคิดการสร้าง “รัฐชาติ” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” ของจอมพล ป. นั้นถ้ามองอย่างผิวเผินอาจกล่าวได้ว่า ปฏิเสธแนวคิด “ชาตินิยม” ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในชั้นพื้นฐาน แต่หากมองไปในรายละเอียด จะมีการอ้างอิงถึงแนวคิดต่างๆ ในสมัยรัชกาลที่ 6 อยู่เสมอ แม้แต่หลวงวิจิตรวาทการ นักคิดแนวชาตินิยมคนสำคัญในยุคจอมพล ป. เองก็ยอมรับว่า “... การสั่งสอน อบรมหรือเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมอย่างมีวิธีการ เพิ่งจะมีขึ้นจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 6... ผู้ที่เราอาจจะกล่าวได้ว่าทรงเป็นพระเทพบิดรแห่งลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย ...”¹⁰

อย่างไรก็ตาม จอมพล ป. ก็ยังเห็นว่า ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น หากวิเคราะห์ให้ถึงที่สุดแล้วไม่มีหลักประกันให้ชาติไทย “รอดจากการเป็นข้าเขาได้เลย” เนื่องจากไม่มีหลักประกันว่ากษัตริย์ จะทรงมีพระปรีชาสามารถในการค้าจุนเอกราชของชาติไว้ได้เสมอทุกพระองค์ไป¹¹

อาจกล่าวได้ว่า การดำเนินการสร้าง “ชาติ” ตามแนวทาง “ชาตินิยม” ในยุคของ จอมพล ป. มีความเข้มข้นเชิงนโยบาย และมีการนำมาประยุกต์ใช้ในเชิงปฏิบัติ อย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด โดยอาจแบ่งการดำเนินการได้เป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

การส่งเสริมความรู้ลัทธิชาตินิยมในหมู่คนไทย ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนชื่อประเทศเสียใหม่จากสยามเป็นไทย การจัดประกวดแต่งเพลงชาติ และการแต่งบทเพลงและบทละครปลุกใจต่างๆ เผยแพร่ทางสื่อมวลชน ตลอดจนการชักชวนให้สวมหมวก เลิกนั่งโจงกระเบน การสร้างคำขวัญ และแสดงสุนทรพจน์ปลุกใจต่างๆ เช่น “มาลानำไทยไปสู่มหาอำนาจ” หรือ “เชือดผู้นำชาติพันภัย”¹²

¹⁰ พลตรี หลวงวิจิตรวาทการ, ปาฐกถาและคำบรรยาย เล่ม 2. (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2546), หน้า 718.

¹¹ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน, 2546), หน้า 389.

¹² ม.ล.จุลลดา อนุรต, กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย, หน้า 67.

เป็นต้น ซึ่งเหล่านี้กระทำโดยผ่านประกาศรฐนิยมทั้งสิ้น 12 ฉบับ

การต่อต้านชาวจีน ซึ่งเป็นการดำเนินการ ที่ต่อเนื่องมาจากการดำเนินการในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การดำเนินการต่อต้านชาวจีนในสมัยหลังนี้ จะมีลักษณะที่โน้มเอียงไปในทางวิธีการดำเนินชีวิตมากกว่า และทวีความเข้มข้นมากกว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มุ่งเพียงดำเนินการเชิงนโยบาย หรือใช้กฎหมายเข้ามาจัดการ แต่การดำเนินการในสมัยจอมพล ป. ใช้วิธีการจัดการที่หลากหลาย ซึ่งล้วนเป็นวิธีการที่ส่งผลกระทบไปถึงปากท้อง และการทำมหาเลี้ยงชีพของชาวจีนอย่างมาก กล่าวคือ การสงวนอาชีพให้แก่คนไทย การจำกัดถิ่นที่อยู่ของชาวจีน ควบคุมกวัดขังกับโรงเรียน หนังสือพิมพ์ และสมาคมต่างๆ ของชาวจีน¹³

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การสร้าง “ความเป็นไทย” หรือการสร้าง “รัฐชาติ” ในสมัยจอมพล ป. ตามแนวทางของหลวงวิจิตรวาทการ มีจุดเน้นที่สำคัญที่นอกเหนือไปจากการสร้าง “รัฐชาติ” ที่เข้มแข็งแล้ว ยังมีความพยายามในการสร้าง “ร่างกาย” หรือ “องค์ภาพพ” ที่ “เป็นไทย” ให้แก่พลเมืองอีกด้วย ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน จากประกาศรฐนิยมหลายฉบับที่มีการกำหนดรูปแบบการดำเนินชีวิต รูปแบบการแต่งกาย ตามแบบที่เห็นว่าเป็น “ไทยอารยะ” ซึ่งเป็นการดำเนินนโยบายที่ลงรายละเอียดลึกกลงไปถึงระดับการดำเนินชีวิตตามครัวเรือนต่างๆ หรือที่ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร¹⁴ ใช้ว่า เป็น “...การสร้างค่านิยมวัฒนธรรมของชาติใหม่...” และเป็น “...การสร้างชีวิตเศรษฐกิจใหม่...” นั้นเอง

การดำเนินนโยบายดังกล่าวมานี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความคิดในเรื่อง “รัฐ” “ชาติ” หรือ “ประชาชาติ” และความเป็นไทยของหลวงวิจิตรวาทการ

¹³ สรุปความจาก เรื่องเดียวกัน, หน้า 76-84.

¹⁴ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” *วารสารธรรมศาสตร์*, (มิถุนายน-กันยายน, 2519), 6(1) : 153.

รวมทั้งจอมพล ป. ในฐานะผู้บังคับใช้นโยบาย มองว่า รัฐ และชาติ จะเข้มแข็งได้ มิใช่เพียงการจัดการปกครองในทางการเมืองเท่านั้น แต่จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างความเข้มแข็งอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม และวัฒนธรรมในระดับฐานราก ประเทศไทยจึงจะเป็น “รัฐชาติ” หรือ “รัฐประชาชาติ” ที่สมบูรณ์

อีกประการหนึ่ง หลวงวิจิตรวาทการ ยังมีมุมมองว่า “รัฐไทย” มีฐานะเป็น “รัฐ” ของ “ชนชาติไทย” ดังนั้น “รัฐไทย” ในความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ จึงมีหน้าที่ที่จะต้องรวบรวมบรรดา “ชนชาติไทย” อื่นๆ ที่ยังกระจัดกระจายอยู่ ให้กลับมารวมกันอีกครั้ง ดังนั้นการสร้าง “รัฐไทย” ที่เข้มแข็ง เป็น “มหาประเทศ” โดยการทำสงครามเรียกร้องดินแดนจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น แสดงให้เห็นความคิดที่เห็นว่า “รัฐไทย” ในความหมายเชิงอาณาเขตนี้ เป็นดินแดนที่เป็นของ “ชนชาติไทย” มาแต่โบราณกาล และมีความเข้มแข็งอันหนึ่งอันเดียวกัน ทั้งในทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม รวมไปถึงมีประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องยาวนานร่วมกันอีกด้วย

จะเห็นว่าการ “สร้างรัฐชาติ” ในบริบทของประวัติศาสตร์ไทย ดำเนินอยู่ภายใต้บริบทของอุดมการณ์ ในเรื่อง “ชาตินิยม” มาอย่างต่อเนื่อง โดยปรากฏบทบาทที่โดดเด่นในเชิงแนวคิด 2 ลักษณะ คือ แนวคิด “ราชาชาตินิยม”¹⁵ ตามแบบพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และแนวคิด “รัฐนิยม” ตามแบบของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่อย่างไรก็ตามกระแสความคิดเชิงอุดมการณ์ของแนวคิดทั้งสอง ก็มีความเชื่อมโยงกันอย่างมากระหว่างในเชิงเนื้อหา หรือวิธีการในการปฏิบัติ และทั้งในเชิงแนวคิด ระบบความเชื่อ และรวมไปถึงจุดมุ่งหมายด้วย

ดังนั้นการสร้าง “รัฐชาติ” ในแนวทางทั้งสองนี้ จึงมีลักษณะเป็นกระแสทางความคิด หรือกระแสภูมิปัญญา ที่มีอิทธิพลต่อการผลิตสร้างนักคิด ที่ได้มีปฏิสัมพันธ์ต่ออุดมการณ์ดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอาจรวมไปถึง ‘กรมหมื่น

¹⁵ ผู้วิจัยขออภัย และแนวคิดในเรื่องนี้ของ อาจารย์ธงชัย วินิจจะกูล ใน ธงชัย วินิจจะกูล, “ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม : จากยุคอาณานิคมอำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสรีพอของระบอบไทยในปัจจุบัน,” ศิลปวัฒนธรรม, (พฤศจิกายน, 2544), 23(1) : 56-65.

นราธิปฯ’ ในฐานะที่เป็นบุคคล “ร่วมสมัย” ที่ได้มีโอกาสรับรู้ และซึมซับกระแสความคิดในบริบททั้งสองมาอย่างใกล้ชิดผู้หนึ่ง

2. ทัศนะเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’

การศึกษาความคิดทางการเมืองของ ‘กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ จะเป็นการศึกษาจาก ‘ตัวบท’ (text) ที่สัมพันธ์กับ ‘บริบท’ (context) ในแต่ละช่วง เพื่อแสดงให้เห็นว่าพัฒนาการในเชิงบริบททางความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ในแต่ละยุคสมัยนั้น มีความสัมพันธ์กับความคิดในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ในแต่ละช่วงชีวิตในลักษณะเช่นไร

2.1 สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2434-2475) : บริบทช่วงปฐมวัย

ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยในช่วงที่ดำรงชีวิตอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือในช่วง พ.ศ. 2434-2475 ซึ่งเป็นช่วงปฐมวัยนั้น ช่วงชีวิตส่วนใหญ่ของ ‘ท่านวรรณ’ ยังอยู่ในวัยเยาว์ และวัยกำลังศึกษา ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงอยู่ในระยะของการบ่มเพาะ และก่อร่างทางความคิด ซึ่งกินระยะเวลาตลอดช่วงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นการเริ่มแสดงออกในทัศนะเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ จึงน่าจะเริ่มอย่างชัดเจน เมื่อได้เข้ารับราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ราวปี พ.ศ. 2461

ความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย เริ่มปรากฏเด่นชัดในช่วงรัชกาลที่ 6 ซึ่งอาจจะเป็นเพราะบริบทในช่วงเวลาดังกล่าว เอื้ออำนวยต่อการแสดงความคิด เนื่องจากในเวลานั้น

เป็นระยะของการเผยแพร่ความคิด “ชาตินิยม” ของรัชกาลที่ 6 ดังนั้นการนำเสนอมุมมองความคิดในเรื่อง เรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย จึงเป็นผลพลอยได้จากบริบทในช่วงดังกล่าว

มุมมองในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ ในสมัยนี้อาจไม่ชัดเจนนัก เนื่องจากปรากฏหลักฐานโดยเฉพาะที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไม่มากนัก แต่ก็พอที่จะศึกษาได้จากบริบทข้างเคียง ที่อาจมีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของ ‘ท่านวรรณ’ ไม่ว่าจะเป็น การศึกษา การทำงาน รวมไปถึงอิทธิพลของบุคคลที่ ‘ท่านวรรณ’ เข้าไปเกี่ยวข้อง หรือ ใกล้ชิด เช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และยังมีบริบทของสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นที่อาจส่งผลต่อตัว ‘ท่านวรรณ’ เองด้วย

ประเทศสยามในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 นั้น มีรูปแบบเป็น ‘รัฐสมัยใหม่’ ตามคติแบบตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองที่เกิดขึ้นตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 อิทธิพลทางความคิดในเรื่อง ‘รัฐสมัยใหม่’ ปรากฏรูปร่างที่ชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีความพยายามขององค์พระมหากษัตริย์เองในการสร้างความคิด ‘ชาตินิยม’ ซึ่งเป็นการกล่อมเกลาคิดความรู้สึกชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชนของ ‘รัฐชาติ’

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 ถึงต้นรัชกาลที่ 6 ราว พ.ศ. 2448-2460 เป็นช่วงที่ ‘ท่านวรรณ’ กำลังศึกษาอยู่ในต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอังกฤษ และ ฝรั่งเศส การที่ได้รับการศึกษาอบรมมาจากประเทศดังกล่าว ตั้งแต่มีอายุเพียง 14 ปี ต่อเนื่องไปจนอายุ 26 ปี นับเป็นเวลาที่ยาวนานพอสมควรที่จะช่วยขัดเกลาอุปนิสัย รวมไปถึงหล่อหลอมความคิดแบบตะวันตกให้เกิดขึ้นในตัว ‘ท่านวรรณ’ ได้ไม่น้อย

หลักฐานทางความคิดแรกๆ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ ปรากฏเมื่อได้กล่าวถึงเรียงความ ในหัวข้อ ‘ลักษณะของชาติ’ ที่ได้นิพนธ์ขึ้นขณะที่ศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษ ขณะมีอายุราว 18 ปี โดยมีเนื้อความโดยสรุปว่า

...ชาติไทยเป็นชาติที่ยึดมั่นในประเพณี คล้ายๆ กับอังกฤษ แต่อังกฤษถือการกีฬาเป็นสำคัญ ไม่ใช่แต่วิชาการเท่านั้น เพราะฉะนั้นก็ต้องถือว่าลักษณะนิสัยของเรานี้เป็นวัตถุประสงค์ในการศึกษา ไม่ใช่จะหาแต่วิชาเท่านั้น...¹⁶

จากความโดยสรุปของงานนิพนธ์ชิ้นนี้ ได้สะท้อนทัศนะของ ‘ท่านวรรณ’ ที่มองชาติไทย หรือสยามประเทศในขณะนั้น ซึ่งคงจะตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ว่าเป็น ‘ประเทศ’ ที่ “คล้ายๆ” ประเทศอังกฤษ โดย “คล้ายๆ” ในมุมมองของ ‘ท่านวรรณ’ กินนัยยะถึง ลักษณะนิสัยประจำชาติของประชาชนทั้งสองประเทศ แสดงให้เห็นว่า ‘ท่านวรรณ’ มีความคิดในเรื่อง ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ ‘ชนในชาติ’ โดยองค์รวม หรือความคิดเรื่อง ‘ความเป็นเอกภาพของชาติ’ นั้นเอง

โดยในประเด็นนี้ ‘ท่านวรรณ’ เลือกที่จะไม่สร้างความรับรู้ไปถึงลักษณะทาง ‘ชาติพันธุ์’ ที่แตกต่างกันอันเป็นโครงสร้างตามข้อเท็จจริง (fact) ของสังคมไทย ที่เกิดจากผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมเข้ามาผสมกลมกลืนกันจนกลายเป็น ‘ชาติไทย’ ซึ่งเป็นการสร้าง ‘จินตภาพ’ (imagine) ทางความคิด โดยการสร้างคำอธิบายที่ปฏิเสธความหลากหลายเชิงอัตลักษณ์ทาง ‘เชื้อชาติ’ และเป็นการให้ภาพของ ‘รัฐไทย’ หรือ ‘ราชอาณาจักรสยาม’ ที่มีโครงสร้างทางสังคม ที่แทบไม่แตกต่างไปจาก ‘รัฐสมัยใหม่’ ในยุโรป

นอกจากนั้นมุมมองในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ ยังได้ครอบคลุมไปถึงบริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย โดยในงานนิพนธ์ ‘อนาคตแห่งสยาม’* ซึ่งได้นิพนธ์ขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลง

¹⁶ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, วรรณไวทยากร, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519), หน้า 65-66.

* เป็นงานพระนิพนธ์ที่ลงพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ “สามัคคีสาร” เมื่อวันที่ 23 กันยายน พ.ศ. 2475 หลังจากนั้นก็ได้รับการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง อาทิตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ “ประชาชาติ” เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2476 (ตามปฏิทินปัจจุบัน) และลงพิมพ์ร่วมกับบทความอื่นๆ ในหนังสือชื่อ “เอกสารนิตเทศการศึกษาดับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี เมื่อ พ.ศ. 2525 เป็นต้น

การปกครอง พ.ศ. 2475 ไม่นานนัก คือในเดือนกันยายน พ.ศ. 2475 ‘ท่านวรรณ’ ได้แสดงทัศนะต่อ ‘ประเทศสยาม’ ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคมโลก โดยการมองว่า “...สยามเป็นแต่เพียงประชาชาติ และจะเป็นได้ก็แต่ประชาชาติ...”¹⁷ เป็นการให้ทัศนะกับ ‘ประเทศสยาม’ ในฐานะที่เป็น ‘รัฐเดี่ยว’ หรือ ‘รัฐอันหนึ่งอันเดียว’ ในทางรัฐศาสตร์ และเป็น “...หน่วยหนึ่งในวงศ์वारของนานาประชาชาติ...”¹⁸ แสดงให้เห็นว่าสยามเป็น ‘รัฐชาติ’ ตามแนวคิด ‘รัฐสมัยใหม่’ ที่เท่าเทียมกับ ‘รัฐชาติ’ อื่นๆ ในสังคมโลก

นอกจากมุมมองในทางรัฐศาสตร์แล้ว ‘ท่านวรรณ’ ยังได้แสดงมุมมองในเชิงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสังคมวิทยาของ ‘รัฐสยาม’ ซึ่งผู้เขียนมองว่าเป็นความพยายามของ ‘ท่านวรรณ’ ในการสร้างกรอบความสัมพันธ์ร่วมในการอธิบาย ในบริบทที่ ‘รัฐชาติ’ ควรจะพึงมี เพื่อแสดงให้เห็นว่า ‘รัฐสยาม’ เป็น ‘รัฐชาติ’ ที่สมบูรณ์แบบไม่ว่าจะใช้กรอบการอธิบายจากแนวคิดใดๆ

“ถ้ามอดดูแผนที่ จะเห็นว่า อาณาเขตต์ของเราแน่นแฟ้น ถ้าอ่านดูประวัติศาสตร์ จะเห็นว่าความร่วมมือประชาชาติของเราหนักแน่น เรามีเชื้อชาติร่วมกัน มีพฤติกรรม“ร่วมกัน และมีศาสนา“ร่วมกัน”¹⁹

จะเห็นว่าความคิดที่ ‘ท่านวรรณ’ มีต่อ ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ซึ่งในที่นี้คือ ‘รัฐไทย’ และ ‘ประชาชาติไทย’ นั้นเป็นลักษณะที่ค่อนข้างสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 6 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความเป็นอันหนึ่ง

¹⁷ บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร อ้างจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, (กรุงเทพฯ : ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2525), หน้า 53.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ ปัจจุบันใช้ “วัฒนธรรม”

¹⁹ คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 53.

อันเดียวกันของชนชาติไทย แต่ความคิดของ ‘ท่านวรรณ’ แตกต่างจากรัชกาลที่ 6 ตรงที่ ‘ท่านวรรณ’ พยายามหลีกเลี่ยงการสร้างหรืออธิบาย ‘คนอื่น’ หรือ ‘ชนชาติอื่น’ ในบริบทการอธิบายในทุกกรณี ดังที่รัชกาลที่ 6 ทำให้ “ชาวจีน” เป็น ‘คนอื่น’ แต่ ‘ท่านวรรณ’ กลับเลือกที่จะทำให้ ‘รัฐชาติ’ หรือ ‘รัฐประชาชาติ’ ตามความคิดของตนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในทุกกรณี ดังนั้นประเด็นในเรื่องความหลากหลายทาง ‘เชื้อชาติ’ หรือ ‘ชาติพันธุ์’ จึงกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือปริมณฑลทางความคิด ในเรื่อง เรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ ไปโดยปริยาย

จากการอธิบายข้างต้น ผู้เขียนมองว่า เหตุผลสำคัญที่ ‘ท่านวรรณ’ พยายามหลีกเลี่ยงการสร้างบริบทเรื่องความหลากหลายทาง ‘เชื้อชาติ’ หรือ ‘ชาติพันธุ์’ ในความคิดเรื่อง เรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยนั้น น่าจะมาจากประสบการณ์ที่ ‘ท่านวรรณ’ ได้รับรู้อย่างใกล้ชิด ในนโยบายการสร้าง ‘ความเป็นไทย’ ตามแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ของรัชกาลที่ 6 ซึ่งอาจเป็นแนวทางที่ ‘ท่านวรรณ’ เห็นว่าแข็งแกร่งเกินไป เป็นการก่อศัตรู มากกว่าการสร้างมิตร ไม่น่าจะเป็นผลดีต่อ ‘รัฐสยาม’ และ ‘ประชาชาติไทย’ ซึ่งขัดกับอุปนิสัยที่นิยมแนวทาง ‘สันติวิธี’ มากกว่า โดยเห็นได้จากที่ ‘ท่านวรรณ’ เปลี่ยนแนวทางการอธิบาย จากการสร้าง ‘คนอื่น’ ให้เป็น ‘ศัตรูร่วม’ ตามแบบของรัชกาลที่ 6 มาเป็นการสร้าง ‘ความเป็นอันหนึ่งอันเดียว’ และ ‘ความกลมกลืน’ ทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม และรวมไปถึงการหยิบยกเอาหลักการเรื่อง เสรีภาพ และความเสมอภาค มาใช้ เพื่อให้การสร้างความเป็นไทยลดความแข็งแกร่งลง ซึ่งอาจเป็นการสร้างรูปแบบการอธิบายที่มีความชอบธรรม และได้รับการยอมรับจาก ‘ชนทุกหมู่เหล่า’ มากกว่า ดังความบางตอนที่ว่า

“...เชื้อชาติไทยของเราทำให้เรารู้สึกคุณค่าแห่งเสรีภาพและความเป็นเอกราช ภาษาไทยสยามของเราสอนให้เรารู้จักศิลปะ การสมานประโยชน์ พุทธจริมอันดีใจของเราบำรุงอุปนิสัยดัดแปลงในตัวเรา และพระพุทธศาสนา

ของเราย่อมใจเราด้วยอุดมคติแห่งเสรีภาพ และภราดรภาพ ในระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน”²⁰

จากทัศนะในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘ท่านวรรณ’ ในบริบทเวลาสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นลักษณะความคิดที่ดำรงอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด ‘รัฐสมัยใหม่’ รวมไปถึงการใช้กรอบแนวคิดแบบ ‘ชาตินิยม’ มาใช้ในการอธิบายลักษณะความเป็น ‘ชาติ’ ที่มองว่าชนชาติที่อยู่ร่วมกันใน ‘รัฐ’ ต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียว โดยการสร้างจุดร่วม ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา หรือวัฒนธรรม

การยึดกรอบความคิดในเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียว และมีจุดร่วมเดียวกันนี้ ทำให้ ‘ชาติ’ ในทัศนะของ ‘ท่านวรรณ’ มีรูปแบบเป็น ‘ประชาชาติ’ ที่ประชาชนทุกคนใน ‘รัฐ’ มีจุดร่วมกันในฐานะพลเมืองของประเทศ ที่ถูกยึดโยงไว้ด้วยความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติ และเผ่าพันธุ์ เพียงแต่ว่าทัศนะเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ‘ท่านวรรณ’ มีแนวคิดที่ยึดหลัก ‘สันติวิธี’ และ ‘เสรีนิยม’ ร่วมอยู่ด้วย ทำให้ความคิดมีลักษณะที่ประสานประโยชน์ ลดความแข็งกร้าว และมุ่งเน้นวิธีการที่จะมุนละม่อม ประนีประนอม

2.2 สมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) : บริบทช่วงมรดกนิยม

บริบทของสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองถึงยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2501) เป็นยุคที่ประเด็นเรื่อง ‘รัฐชาติ’ มีบทบาท และได้รับความสำคัญ ทั้งในเชิงความคิด และการปฏิบัติเป็นอย่างมาก เนื่องจากบริบทของยุคสมัยดังกล่าวนี้ เป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญทั้งของสังคมไทย และสังคมโลก กล่าวคือเป็นช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นมากมาย ที่ส่งผลถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในระดับปัจเจก ไม่ว่าจะเป็นการล่มสลายของลัทธิจักรวรรดินิยม

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

ที่ตามมาด้วยการเรียกร้องเอกราชของบรรดาประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม การเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจทั่วโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 รวมไปถึงการปะทุขึ้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 และภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์

จากที่กล่าวข้างต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งโดยตรง และทางอ้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาในเรื่องของความมั่นคงทางการเมืองการปกครอง กลุ่มชนชั้นปกครองกลุ่มใหม่อย่าง ‘คณะราษฎร’ จึงจำเป็นต้องเร่งสร้างความชอบธรรม และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชนในชาติให้ได้ ในระยะเวลาอันสั้น เพื่อความมั่นคงของระบอบการเมืองใหม่ที่สถาปนาขึ้น และเพื่อความชอบธรรมของรัฐบาลในระบอบใหม่นี้ด้วย

การดำเนินการทางความคิดจึงเป็นวิธีการสำคัญ ที่ถูกนำมาใช้ในการสร้าง ‘รัฐไทย’ ที่เข้มแข็ง และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสร้างองค์ความรู้ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย จึงกลายเป็นกระบวนการที่สำคัญในการสร้าง ‘รัฐชาติ’ ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยนักคิดในการสร้างองค์ความรู้ และแนวทางการปฏิบัติดังกล่าว ‘พระองค์วรณ’ ในฐานะที่เป็นนักคิด และที่ปรึกษาคนสำคัญของรัฐบาลในระบอบใหม่ จึงมีบทบาทอย่างมากในช่วงเวลานี้ในฐานะนักคิด ที่ช่วยสร้างองค์ความรู้ทั้งในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ประชาชาติ’ ที่สนองตอบต่อความมั่นคง และชอบธรรมของระบอบใหม่ และยังเป็นผู้มีส่วนในการสร้างองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อระบอบใหม่ ที่ยังขาดเสถียรภาพอยู่มาก

ดังนั้นทัศนะของ ‘พระองค์วรณ’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทย ในบริบทของยุคสมัยนี้จึงมีเป้าหมายที่สนองตอบต่อระบบการเมือง และการบริหารประเทศเป็นสำคัญ

มุมมองทัศนะในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ “พระองค์วรณ” ปรากฏในงานนิพนธ์ทั้งที่เป็นบทความ ที่ได้ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหนังสือพิมพ์ ‘ประชาชาติ’ รวมถึงบทปาฐกถาที่มีผู้เชิญให้ไปแสดงในโอกาสต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง

ใน ‘ระบอบใหม่’ ซึ่งยังเป็นของใหม่สำหรับคนในสมัยนั้น

‘พระองค์วรรณ’ แสดงทัศนะเกี่ยวกับ ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยเป็นครั้งแรกๆ ในยุคระบอบใหม่ ในคำอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พ.ศ. 2475 โดยได้ให้มุมมองความแตกต่างระหว่าง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ว่า

“...ถ้าเพ่งหมายถึงประชาชนรวมกันเป็นหมู่เป็นคณะโดยมีระเบียบข้อบังคับ เพื่อการควบคุมกันเป็นบ้านเมืองแล้ว อังกฤษเรียกว่า State ไทยเรียกว่า รัฐ...”²¹ ซึ่งตรงจุดนี้ ‘พระองค์วรรณ’ ได้ให้ทัศนะที่น่าสนใจว่า “...ดูท่านก็ยังคงคิดเห็นรัฐว่าเป็นเครื่องจักรอย่างหนึ่ง แต่อันที่จริง รัฐเป็นองค์อินทรีย์อันหนึ่ง...”²² เป็นการให้ความหมายของ ‘รัฐ’ อีกลักษณะหนึ่ง ที่มองว่ารัฐเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิตที่ต้องการการดูแล เอาใจใส่ หรือบริหารจัดการอย่างเหมาะสม เช่นเดียวกับที่มนุษย์ดูแล (บริหาร) ร่างกายของตนเอง

โดย ‘พระองค์วรรณ’ ได้อธิบายถึงหลักการการดูแล (บริหาร) ‘รัฐ’ ที่เป็น ‘องค์อินทรีย์’ นี้ว่า “...ดูท่านก็ยังคงคิดเห็นรัฐบริหารว่าเป็นการปกครองนั่นเอง แต่อันที่จริง เป็นการดำเนินรัฐอีกส่วนหนึ่ง...”²³ ซึ่งได้แบ่งรูปแบบการบริหารรัฐออกเป็น 2 ส่วน คือ การดำเนินรัฐ (Government) ส่วนหนึ่ง และการปกครอง (Administration) อีกส่วนหนึ่ง²⁴ และยังได้กล่าวย้ำในตอนท้ายว่า “...การ “ดำเนินรัฐ ” มิใช่การยิงเป้า หรือการอดูปาก แต่เป็นการถือท้ายรัฐนาวาคอยอยู่แล้วพร้อมสรรพ...”²⁵

²¹ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ. (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2475). อ้างใน สิริ เปรมจิตต์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน. (กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 36.

²² บทความชื่อ “อนาคตแห่งสยาม” ของ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร อ้างจาก คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 55.

²³ เรื่องเดียวกัน.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

และได้ให้ความหมายของ ‘ชาติ’ ว่า “...ถ้าเพ่งหมายถึง ประชาชน รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ ตามวิสัยธรรมดา เพื่อการควบคุมกันเป็นบ้านเมืองแล้ว อังกฤษเรียกว่า Nation คำไทยยังเป็นปัญหาอยู่...”²⁶

แสดงให้เห็นว่าในยุคเริ่มต้นของระบอบใหม่ ความหมาย คำนิยาม ของ ‘ชาติ’ นั้นยังเป็นปัญหาของชนชั้นปกครองอยู่ และกลายเป็นประเด็นที่ ‘พระองค์วรรณ’ ยกขึ้นมาอภิปราย เนื่องจากอาจจะมองเห็นความสับสนในการ ใช้คำที่อ้างถึง ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ ซึ่งในยุคระบอบเก่าอาจจะยังไม่มี ความจำเป็นมากนักในการสรรหาคำที่เป็นทางการมารองรับ เนื่องจากอำนาจ ทางการเมืองการปกครอง อยู่กับพระมหากษัตริย์ การจำแนก ‘ความเป็นไทย’ ทำได้ตามพระราชอำนาจ แต่เมื่อถึงยุคระบอบใหม่อำนาจถูกแบ่งแยก และจำกัด โดยบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ส่วนตัวผู้ปกครองกลุ่มใหม่เองก็อาจไม่มีอำนาจ หรือความชอบธรรมเพียงพอที่จะจำแนก ว่าใครคือ ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ ดังนั้น การกำหนดนิยามที่เป็นทางการของ ‘Nation’ ในภาษาไทยจึงมีความ จำเป็น

‘พระองค์วรรณ’ มองว่า คำว่า ‘ชาติ’ ที่ใช้กันมาแต่เดิมมีความหมายที่ กว้างเกินไป สำหรับที่จะนำมาใช้กับบริบทการเมืองในยุคใหม่นี้ จึงได้เสนอคำว่า “ประชาชาติ” ที่จะกินความตามลักษณะความหมายของ ‘nation’ ในภาษาอังกฤษ

โดย ‘พระองค์วรรณ’ ได้ให้คำอธิบายความหมายของ ‘ประชาชาติ’ ไว้ว่า “...คำว่า “ประชาชาติ” นั้น เราพึงใช้สำหรับ Siamese Nation ได้ เพราะเราเป็นประเทศเอกราช คำว่า “ประชาชาติ” นั้น ตรงกับอังกฤษว่า Nation in International Law ประชาชนในนิติธรรมระหว่างประชาชาติ...”²⁷

²⁶ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, อ้างใน สิริ เปรมจิตต์, ประวัติ รัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 37.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า.

แสดงให้เห็นความพยายามในการทำให้ ‘ประเทศไทย’ หรือ ‘ประชาชาติสยาม’ มีสถานะที่อิงกับหลักสากล สะท้อนถึงความคิดเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างชัดเจน เพราะเมื่อ ‘ชาวไทย’ หรือ ‘ชาวสยาม’ มีความชัดเจนในความเป็น ‘ชาติ’ และมีเอกราช รวมไปถึงมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดที่รับรองความเป็น “อันหนึ่งอันเดียวกัน” แล้ว รัฐบาล ระบอบการปกครอง และสิ่งอื่นๆ ที่ได้สถาปนาขึ้นในระบอบใหม่ ก็จะมีความชอบธรรม และมีความมั่นคงยิ่งขึ้นไปด้วย โดยเฉพาะในมุมมองของนานาชาติ ซึ่งเป็นความพยายามอีกทางหนึ่งที่ ‘พระองค์วรณ’ ต้องการให้ ระบอบรัฐธรรมนูญ นี้อิงกับหลักการตามแบบตะวันตกให้มากที่สุด ซึ่งวิธีการหนึ่งก็คือการสร้างความหมาย และคำจำกัดความใหม่ให้แก่ คำ และบริบทต่างๆ ทางการเมือง

ถ้าเปรียบเทียบทัศนะในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประเทศไทย’ และความเป็นไทย ของ ‘พระองค์วรณ’ กับ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทในการเมืองไทย ในยุคระบอบใหม่มากที่สุดคนหนึ่ง ที่ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ของ ‘รัฐ’ กับ ‘ชาติ’ ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ชาติสมัยปัจจุบันชนิดที่ประกอบขึ้นโดยรวมหลายกลุ่มเผ่าพันธุ์. หลายกลุ่มเชื้อชาติ. เป็นเวลาช้านานจนกระทั่งชนเผ่าพันธุ์ และชนชาติต่างๆ ได้มีความเคยชินและมีจิตสำนึกว่าเป็นสมาชิกแห่งชาติเดียวกัน ชาติดังกล่าวนั้นก็มีฐานะที่จะเป็นหรือเป็น “รัฐ” อันหนึ่งอันเดียว ของชาตินั้นได้...”²⁸

จากทัศนะข้างต้นของ ปรีดี ทำให้ได้ความคิดอีกด้านหนึ่ง จากนักคิดคนสำคัญของ ‘ระบอบใหม่’ ในเรื่อง ‘รัฐ’ และ ‘ชาติ’ ว่าปริมณฑลทางความคิดของท่านผู้นี้มีขอบเขต ที่พยายามสร้างความเป็น ‘อันหนึ่งอันเดียว’ ให้กับการสร้างคำจำกัดความลักษณะของ ‘ชาติ’ เช่นเดียวกับที่ ‘พระองค์วรณ’ ได้พยายามทำ แต่แตกต่างกันตรงที่ ปรีดี กล่าวถึงที่มาซึ่งแตกต่างกัน หรือ ยอมรับ

²⁸ ปรีดี พนมยงค์, ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย : รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 33.

ความหลากหลาย ของ ‘ชน(ใน)ชาติ’ ก่อนที่จะก่อตัวกันเป็น ‘รัฐ’ (state) ที่เป็น ‘อันหนึ่งอันเดียว’ กัน

นอกจากนั้นปรีดี ได้กล่าวในเชิงที่แบ่งรับแบ่งสู้ ในการใช้คำ ‘ประชาชาติ’ แทนความหมายของคำว่า ‘nation’ ในภาษาอังกฤษ ตามที่ ‘พระองค์วรรณ’ เสนอ

“...”หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร” ได้ทรงแปลคำอังกฤษ “Nation” ว่า “ประชาชาติ” แต่คำว่า “ชาติ” ก็ยังใช้อยู่เป็นคำขวัญสำหรับปวงชนชาวไทย ซึ่งมี “ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์, รัฐธรรมนูญ”, ต่อมาภายหลังรัฐประหาร 8 พ.ย. 2490 แล้วทางราชการได้กลับไปใช้คำขวัญแบบสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 คือ “ชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์” โดยตัดคำว่า “รัฐธรรมนูญ” ออกไป แต่ก็มิได้เปลี่ยนคำว่า “ชาติ” เป็น “ประชาชาติ”...”²⁹

จากความข้างต้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าปรีดี มีความคิดที่เห็นว่า ‘ชาติ’ และ ‘ประชาชาติ’ ใช้แทนกันได้ก็จริง แต่ควรเลือกใช้ไปตามความเหมาะสมของแต่ละบริบท และมองว่า คำว่า ‘ชาติ’ ก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้มากกว่า ‘ประชาชาติ’ ในปัจจุบัน

หากมองไปในมุมมองของนักคิดแนว “ชาตินิยม” ร่วมสมัยกับ ‘พระองค์วรรณ’ คือหลวงวิจิตรวาทการแล้วจะเห็นว่า การให้นิยาม คำจำกัดความ เรื่อง ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ ของท่านผู้นี้ มีลักษณะที่เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับความหมายเดิมของคำว่า ‘ชาติ’ คือเกิดหรือกำเนิด แต่เน้นว่าชาติไทย คือคนที่ได้เกิดมาเป็นคนไทยทั้งหมด ทั้งที่ตายไปแล้วในอดีต ที่กำลังมีชีวิตในปัจจุบัน และคงหมายรวมถึงคนที่จะเกิดมาเป็นคนไทยในภายภาคหน้าด้วย³⁰ นอกจากนั้นยังได้เพิ่มเติมคำอธิบายความหมายของ “ความรักชาติ” ที่สัมพันธ์ควบคู่ไปกับการสร้างความหมายของ ‘ชาติ’ ไปพร้อมกันด้วย

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³⁰ สายชล สัตยานุรักษ์, ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดย หลวงวิจิตรวาทการ, หน้า 50.

“...ความหมายของคำว่า “ชาติ” นั้น หนักไปทางคนมากกว่าดินแดนถิ่นประเทศ ความรักชาติก็คือรักคนที่มีกำเนิด มาอย่างเดียวกัน ไม่ว่าคนนั้นจะอยู่ในดินแดนไหน สำหรับคนที่อยู่ในดินแดนเดียวกันก็รักคนที่มีกำเนิดเดียวกันมากกว่าคนต่างกำเนิด...”³¹ และ “...เมื่อชาติหมายถึงส่วนรวมของคน ความรักชาติก็เป็นความรักส่วนรวมของคนที่สืบสายโลหิต และมีประวัติศาสตร์ร่วมกันมา...”³²

ถ้าสังเกตจากมุมมองของหลวงวิจิตรวาทการ อาจกล่าวได้ว่า ความคิดเรื่อง ‘ชาติ’ ของท่านผู้นี้มีลักษณะที่แตกต่างจาก ‘พระองค์วรณ’ อย่างมาก กล่าวคือ มุมมองความคิดของหลวงวิจิตรวาทการ มีลักษณะที่ให้นิยาม คำจำกัดความ ‘ชาติ’ และ ‘ความรักชาติ’ ที่เน้นไปในแนวทางมนุษยนิยม คือการให้ความสำคัญกับ ‘มนุษย์’ และ ‘เผ่าพันธุ์’ โดยกล่าวถึง การมีกำเนิดร่วมกัน การสืบสายโลหิตร่วมกัน โดยไม่มีอาณาเขต หรือดินแดนมาขวางกั้น ส่วน ‘พระองค์วรณ’ กลับมีมุมมองทางความคิดทั้งในเรื่อง ‘ชาติ’ และ ‘ความรักชาติ’ ไปคนละแนวทางและแตกต่างกันอย่างมาก ดังคำกล่าวสุนทรพจน์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ ฉบับวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ความว่า

“...ประชาชนทั้งชาติจะได้มีจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นิยมความรักชาติ ผดุงชาติให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเป็นหน่วยเดียวกัน นี่แหละคืออารยธรรม... ลัทธิที่นิยมกำลังน่าใจของประชาชนทั้งชาตินี้แหละคือประชาธิปไตย ซึ่งนิยมว่าประชาชนเป็นใหญ่...”³³

แสดงอย่างชัดเจนว่า ‘พระองค์วรณ’ มีจุดยืนในทัศนะเรื่องการให้นิยาม คำจำกัดความของ ‘ชาติ’ หรือ ‘ประชาชาติ’ ที่มี ‘ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน’ ของ ‘ชนในชาติ’ อย่างจริงจัง และเห็นว่า ความรักชาติ ความมีอารยธรรม และ

³¹ หลวงวิจิตรวาทการ, คำบรรยายเรื่อง “นโยบายชาตินิยม” ใน รำลึก ๑๐๐ ปี พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ บทคัดสรรว่าด้วยชีวประวัติและผลงาน, หน้า 146-147, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

³² หลวงวิจิตรวาทการ, ชาตินิยม, หน้า 39, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

³³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, “พลังของแนวคิดชาติ-ชาตินิยม...”, รัฐศาสตร์สาร, 21, 3 (พ.ศ. 2542), หน้า 80-81, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-52.

ความเป็นประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน³⁴ ซึ่งเป็นมุมมอง 'ความรักชาติ' ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวทาง 'ชาตินิยม' ตามหลักการ 'เชิงทฤษฎี' ในขณะที่ทลวงวิจิตรวาทการมีจุดยืนในการอธิบาย 'ความรักชาติ' ตามแนวทาง 'ชาตินิยม' ที่เน้นหลักการ 'มนุษยนิยม' (Humanism) ที่มีลักษณะในเชิงรูปธรรมเน้นการปฏิบัติ เป็นสำคัญ

ส่วนการศึกษางานนิพนธ์ของ 'พระองค์วรณ' ที่เป็นงานด้านประวัติศาสตร์นิพนธ์ ในยุคนี้ที่สำคัญคืองานนิพนธ์ที่ชื่อ "ประวัติศาสตร์ของไทย"³⁵ โดยงานนิพนธ์ชิ้นนี้ 'พระองค์วรณ' ได้ให้ภาพประวัติศาสตร์ของ "ชนชาติไทย" ในลักษณะที่มีความต่อเนื่องทั้งในเชิงสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นลักษณะพื้นฐานทางกายภาพ และยังมีความต่อเนื่องในเชิงความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมอีกด้วย ดังที่ได้อธิบายความเป็นมาของ "ชนชาติไทย" ที่มีความสืบเนื่องในเชิงประวัติศาสตร์ของชนชาติ โดยอาศัยบริบทการดำเนินการทางการเมืองการทูตยุคโบราณ ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้า (น่านเจ้า) ต่อเนื่องมาถึงสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยอยุธยา มาช่วยในการให้ภาพความเป็น "อันหนึ่งอันเดียว" การมี "เอกราช" และ "อธิปไตย" และ "ความสืบเนื่อง" ของ "ชาติไทย" และ "ความเป็นไทย" ที่มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังความบางตอนว่า

"... ไทยเป็นชาตินักรบจัดการปกครองแบบทหาน แต่ก็นิยมการเจริญทางไมตรีกับประเทศใกล้เคียง ฉะนั้นในสมัยน่านเจ้า จึงได้มีราชทูตส่งไปมาติดต่อกับประเทศจีนและประเทศทิเบต ตลอดจนทำสนธิสัญญาทางไมตรีเป็นครั้งคราว... เป็นการแสดงให้เห็นว่า ชนชาติไทยไม่หยุดเป็นโดดเดี่ยว แต่ใคร่บำรุงการค้าติดต่อกับต่างประเทศเพื่อประโยชน์ในการเสถียร ..."³⁵

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 51.

* เป็นหนึ่งในหนังสือชุด "วัฒนธรรมไทย" จัดพิมพ์เนื่องในงานฉลองวันชาติประจำปี พ.ศ. 2486 'พระองค์วรณ' ทรงได้รับมอบหมายให้เขียนเรื่อง "ประวัติศาสตร์ของไทย" เพื่อตีพิมพ์ในหนังสือชุดดังกล่าวนี้

³⁵ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรณโวทยาการ, ประวัติการทูตของไทย, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2486), หน้า 13-14 .

และ “... เมื่ออพยพลงมาในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ย่อมได้เป็นไทย ตามลำดับลงมาทางใต้ และได้สืบทอดเอาวัฒนธรรมตามแบบของอินเดียขึ้น ประกอบเข้ากับประเพณีนิยมของตน มีพระพุทธศาสนาตามแบบหินยาน ซึ่งเป็นแบบบริสุทธิ์เป็นต้น พระพุทธศาสนาชอบด้วยอุปนิสัยของคนไทย เพราะเป็นศาสนาที่สอนให้คนเป็นอิสระ รู้สึกความรับผิดชอบในการกระทำของตน และให้เกียรติแก่คนว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน พึ่งมีปรานีสัมพันธ์กัน เหมาะสมแก่ความปกครองของไทย ซึ่งนิยมการปกครองแบบพ่อปกครองลูก เป็นครอบครัวเดียวกัน... การประสานกับมอญเขมร ซึ่งเป็นผู้ตั้งหลักแหล่งอยู่เดิม ก็ค่อยเป็นไปอย่างกลมกลืนกันจนกลายเป็นชนชาติเดียวกันไป ...”³⁶

โดย “... การปกครองในสมัยนั้น ยังเป็นการปกครองแบบกรุงหรือนคร คือยังเป็นสมัยเมืองไทย ซึ่งมีเมืองหลวง แล้วมีหัวเมืองขึ้นแก่เมืองหลวง แล้วก็ มีประเทศราช ซึ่งส่งเครื่องราชบรรณาการมาสวามิภักดิ์...” และ “... ถ้าจะพูดตามหลักภูมิศาสตร์แล้ว แม่น้ำเป็นทางคมนาคม ฉะนั้น ถ้าจะอาศัยเป็นเขตแดน ก็เพื่อความสะดวกที่มีเส้นเขตแดนอันประจักษ์เท่านั้น แต่พหุเขาเป็นเครื่องกีดกัน ฉะนั้น จึงเป็นเขตแดนธรรมชาติที่หนักแน่นกว่า ...”³⁷

จะเห็นว่า จากความบางตอนในงานนิพนธ์ ที่ผู้เขียนยกมากล่าวถึงนั้น ‘พระองค์วรรณ’ พยายามให้ภาพของ “ชาติไทย” ว่าเป็นชาติที่รักอิสระ มีเอกราช มาแต่บรรพกาล ซึ่งแสดงให้เห็นจากการส่งทูตออกไปเจริญสัมพันธไมตรี และทำสนธิสัญญากับต่างประเทศ โดยเฉพาะชาติใหญ่อย่างจีน กับทิเบต แสดงให้เห็นว่า “ชาติไทย” มีความเป็นอิสระในการที่จะดำเนินการต่างๆ ในกิจการของประเทศ และเป็นประเทศที่มีสถานะเท่าเทียมกับชนชาติอื่นๆ

นอกจากนั้น ‘พระองค์วรรณ’ ยังได้ให้ภาพ “ความเป็นไทย” ว่า “...เป็นชาตินักรบ...” รู้จักการผสมผสานกลมกลืนวัฒนธรรมอื่นๆ ให้ “...เข้ากับประเพณี

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

นิยมของตน...” มีพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ เพราะ “...สอนให้คนเป็นอิสระ...” มีความรับผิดชอบ ยึดมั่นในหลักสิทธิมนุษยชน โดยถือ “...คนว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน พึงมีปรานีอัมต่อกัน...” และนิยมการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ที่ทำให้คนไทยรู้สึก “...เป็นครอบครัวเดียวกัน...” อีกด้วย

และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้ภาพประเทศของ “ชนชาติไทย” ว่าเป็นดินแดนที่มีอาณาเขต หรือเขตแดนในทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน มีเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางของชนชาติ และ “...มีหัวเมืองขึ้นแก่เมืองหลวง...” และ ‘พระองค์วรรณ’ ยังได้ให้ภาพความยิ่งใหญ่ของ “ชาติไทย” ด้วยว่า “...แล้วก็มีประเทสราช... ส่งเครื่องราชบรรณาการมาสวามิภักดิ์...”

อย่างไรก็ตาม ภาพของประเทศไทยในเวลานั้น “...ยังเป็นการปกครองแบบกรุงหรือนครคือยังเปนสมัยเมืองไทย...” แสดงให้เห็นว่า ‘พระองค์วรรณ’ มีทัศนะต่อประเทศไทยในสมัยโบราณว่า ยังไม่มีพัฒนาการจนอาจเรียกว่าเป็น “รัฐชาติ” ตามรูปแบบรัฐสมัยใหม่ โดยมองว่า ประเทศไทยในสมัยนั้นๆ มีรูปแบบเป็น “กรุงหรือนคร” หรือที่ ‘พระองค์วรรณ’ เรียกสมัยนั้นๆ ว่า “...เปนสมัยเมืองไทย...” ซึ่งตามความคิดของผู้เขียนมองว่า ‘พระองค์วรรณ’ อาจจะพยายามสื่อว่า ประเทศไทยในยุคนั้นมีลักษณะเป็น ‘นครรัฐ’ หรือ ‘รัฐแบบจารีต’ ก็คงจะไม่ผิดในเชิงการถ่ายทอดความหมายนัก

แม้ว่า ‘พระองค์วรรณ’ จะได้แสดงทัศนะชัดเจนว่าประเทศไทยยุคโบราณไม่ได้มีลักษณะเป็น ‘รัฐชาติ’ (modern state) ตามความหมายในปัจจุบันก็ตาม แต่ลักษณะของมุมมอง และภาพลักษณ์ที่ ‘พระองค์วรรณ’ ได้ให้ในการอธิบายประวัติศาสตร์การทูตของ ‘คนไทย’ นั้น กลับทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึก และรับรู้ได้ถึงภาพความเป็น ‘รัฐ’ สมัยใหม่ ของ “กรุงหรือนคร” ของ “คนไทย” ที่ปรากฏอยู่ในบริบทของประวัติศาสตร์นิพนธ์ขึ้นนี้อย่างชัดเจน

โดยสังเกตได้จาก การให้ภาพความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์ของ ‘ชนชาติ’ การมีเอกราช อธิปไตย เป็นอิสระทางการเมืองการปกครอง การมี

อาณาเขต หรือเขตแดน “...เปนครื่องกิดกัน...ที่หนักแน่น...” ซึ่งแบ่ง “รัฐไทย” ให้เป็นสัดส่วนจากกลุ่มชนอื่น และการมีพระมหากษัตริย์ เป็นผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามารถ “...จัดราชอาณาจักรไทยให้แน่นแฟ้นมั่นคง โดยรวบรวมเมืองต่างๆ ให้อยู่ในราชอาณาจักรไทยตามกำลังของพระองค์ ...”³⁸ เป็นต้น

แต่หากพิจารณางานประวัติศาสตร์นิพนธ์ร่วมสมัยกับ ‘พระองค์วรวงศ์’ โดยเฉพาะงานของหลวงวิจิตรวาทการ จะพบว่างานนิพนธ์ของ ‘พระองค์วรวงศ์’ จะมีความเข้มข้นของบริบทความคิด ‘ชาตินิยม’ ไม่มากเท่างานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ แต่ก็ต้องยอมรับว่า ทั้งสองท่านมีแนวทางในการผลิตงานทางด้านประวัติศาสตร์ที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือเป็นการใช้ประวัติศาสตร์เป็นอุปกรณ์เสริมสร้างพลังให้แก่ความเชื่อทางการเมือง³⁹ของตน

แต่ข้อแตกต่างของทั้งสองท่านนั้นอยู่ตรงที่ ‘พระองค์วรวงศ์’ จะมีลักษณะการสร้างงานไปในเชิง “ประวัติศาสตร์แบบเสรีนิยม”⁴⁰ กล่าวคือ การให้ทัศนะเกี่ยวกับ ‘ความเป็นไทย’ และ ‘ชาติไทย’ ในลักษณะที่ชนชาติไทยเป็นชาตินักรบรักเอกราชอธิปไตยและอิสระเสรีเป็นที่ตั้ง พร้อมอยู่เสมอที่จะรักษาเอกราชของชาติและป้องกันราชอาณาจักร โดยเสียสละเลือดเนื้อด้วยความกล้าหาญ แต่ในเวลาเดียวกัน เป็นชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา รักอุดมคติสันติสุข รักมนุษยธรรม เพราะถือว่าประชาชาติต่างๆ เป็นมนุษยด้วยกัน ไม่รังเกียจศาสนาอื่น⁴¹ ชาวต่างชาติจะเข้ามาทำการต่างๆ ไม่ว่าจะสอนศาสนา หรือทำการค้าขายก็ได้ แต่ต้องไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองภายใน

ถ้าหากมองอย่างผิวเผินแล้วอาจมีความรู้สึกว่าเป็นงานประวัติศาสตร์

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁹ กอบแก้ว สุวรรณทัต-เพ็ชร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” วารสารธรรมศาสตร์, หน้า 177.

⁴⁰ สมเกียรติ วันทะนะ, “บทส่งท้าย,” ใน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ : บทความประกอบการสัมมนาถึงศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527, หน้า 144-145, 156.

⁴¹ “บทที่ 4 “อยุธยา” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยปัจจุบัน,” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

นิพนธ์ที่สร้างแรงจูงใจให้เกิดความรักชาติ ภาคภูมิใจในชาติ ตามแบบงานเขียนแนวชาตินิยม แต่หากมองให้ลึกลงไปจะพบว่างานนิพนธ์ของ ‘พระองค์วรณ’ สะท้อนแนวคิดแบบเสรีนิยม ผสมผสานอยู่ด้วยอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการเขียนพรรณนาให้เกิดความรู้สึกรักเสรีภาพ รักสันติ และมีความเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน หรือที่เรียกในแบบปัจจุบันว่า เป็นการเคารพในหลักการสิทธิมนุษยชนนั่นเอง

ส่วนงานของหลวงวิจิตรวาทการนั้น มีลักษณะการเขียนที่มีแนวทางการอธิบาย ในเชิง “ประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม” อย่างชนิดที่เรียกได้ว่าเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการพยายามสร้างความภาคภูมิใจในชาติให้เกิดขึ้น โดยการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของชนชาติไทย การทำให้ชาติอื่นมีลักษณะที่ด้อยกว่า หรือกลายเป็นศัตรูของคนไทย ซึ่งงานเขียนหลายชิ้นก็ถูกมองว่ามีการให้ข้อมูลในลักษณะที่บิดเบือน เพื่อให้เป็นไปตามมุมมองของหลวงวิจิตรเอง เช่น งานเขียนที่ชื่อ “ประวัติศาสตร์สากล” หลวงวิจิตรฯ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระราชประวัติของกษัตริย์พม่าในเชิงลบจนดูเกินจริง หรือเกินกว่าสามัญสำนึกของมนุษย์จะทำได้ อาทิ การสร้างภาพให้กษัตริย์พม่าเป็นผู้มีจิตใจวิปริต ซึ่งรับสืบทอดทางพันธุกรรมมาจากบรรพบุรุษ หรือการให้ภาพในเชิงที่กษัตริย์พม่าไม่ปรีชาสามารถเทียบเท่ากษัตริย์ไทย เป็นต้น

ดังนั้นนักวิชาการทางประวัติศาสตร์ได้วิพากษ์วิจารณ์ งานประวัติศาสตร์นิพนธ์ของหลวงวิจิตรวาทการ โดยนำไปเปรียบเทียบกับงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยามะยาดำรงราชานุภาพว่า

“... สมเด็จพระยามะยาดำรงฯ และพลตรีหลวงวิจิตรฯ ต่างมีทฤษฎีล่วงหน้าให้กับข้อเท็จจริงประวัติศาสตร์ แต่พระนิพนธ์ของสมเด็จพระยามะยาดำรงฯ ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาประวัติศาสตร์เชื่อว่าพระองค์ท่านทรงพยายามที่จะขจัดความมีอคติของท่าน ที่เกิดจากภูมิหลังหรือสภาพแวดล้อม ที่พระองค์ท่านดำรงพระชนม์อยู่ ในขณะที่เดียวกันผลงานของหลวงวิจิตรฯ กลับทำให้ผู้มีความรู้ทาง

ประวัติศาสตร์พอสมควรสำนึกว่า ท่านผู้เขียนได้นำข้อมูลต่างๆ มาบิดเบือนเพื่อให้เหมาะสม ต้องกับทฤษฎีล่วงหน้าของท่านที่มีต่อเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์...”⁴² ซึ่งเป็นลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม ที่ขาดความจริงใจ ในการศึกษาและแสวงหาคคุณค่าของประวัติศาสตร์อย่างแท้จริง⁴³

จากข้อวิพากษ์ดังกล่าวนี้ทำให้ได้มุมมองที่น่าสนใจว่า ในยุคทศวรรษที่ 2510 เป็นต้นมา การผลิตงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ตามแบบหลวงวิจิตรวาทการ กลายเป็นแนวทางที่ไม่เป็นที่ยอมรับของนักประวัติศาสตร์มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันงานนิพนธ์ประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม ที่แฝงความคิดแบบเสรีนิยมตามแบบ ‘พระองค์วรณ’ กลับถูกวิพากษ์วิจารณ์น้อยมาก แสดงให้เห็นถึงบริบทความคิดในสังคมถูกครอบคลุมนด้วยแนวคิดเชิงเสรีนิยมมากขึ้น แม้จะมีการครอบงำของอุดมการณ์ชาตินิยม ที่รัฐพยายามสอดแทรกไว้ในบริบทต่างๆ อย่างมากก็ตาม และความคิดของ ‘พระองค์วรณ’ ที่สอดแทรกอยู่ในงานนิพนธ์ในยุคนี้ ก็สนับสนุนบริบททางสังคมดังกล่าวเป็นอย่างดี แม้จนกระทั่งในปัจจุบัน

2.3 สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) : บริบทช่วงปัจฉิมวัย

บริบทการเมืองไทย ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และหลังจากนั้น (พ.ศ. 2501-2516) หรือที่เรียกว่า “สมัยสฤษดิ์” นั้นเป็นยุคที่ระบบการเมืองได้มาสู่จุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ของประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเป็นสมัยที่ระบบการเมืองปรับเปลี่ยนจากระบบที่อิงอยู่กับหลักการประชาธิปไตยแบบตะวันตก ตามแนวทางของ ‘คณะราษฎร’ มาสู่ความพยายามที่จะสร้างระบบการเมืองที่มีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น คือการสร้างลักษณะที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ขึ้น โดยการนำของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้ซึ่ง

⁴² กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพียร, “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ,” วารสารธรรมศาสตร์, หน้า 174-175.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

ก้าวขึ้นมาคุมอำนาจสูงสุดในการเมืองการปกครองไทย โดยผ่านการทำรัฐประหาร โค่นล้มรัฐบาลเผด็จการ ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลงเมื่อปลายปี พ.ศ. 2501

หลังจากนั้นระบบการเมือง 'แบบจอมพลสฤษดิ์' ก็ถือกำเนิดขึ้น ลักษณะพิเศษที่สำคัญของระบบการเมืองแบบเช่นที่ว่านี้คือ ความพยายามในการสร้างระบอบการปกครองที่(เห็นว่า)เหมาะสมกับสังคมไทยมากที่สุด ซึ่งมีการเรียกระบอบการปกครองนี้ว่า "ประชาธิปไตยแบบไทย" โดยมีจุดมุ่งหมายหลักที่สำคัญคือ การธำรงรักษาและสร้างความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ การขจัดภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง การสร้างและกระจายความเจริญให้แก่ประเทศอย่างเป็นรูปธรรมและรวดเร็ว การให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจและปรับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน การให้อำนาจเด็ดขาดแก่ผู้นำในการจัดการกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดระเบียบทางสังคม และการสร้างระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพ เช่น การใช้ระบบพรรคการเมืองแบบพรรคเดียว (คือพรรคของคณะรัฐประหาร) การลดบทบาทของกลไกรัฐสภาลงเป็นระยะเวลายาวนาน รวมถึงการให้อำนาจตัดสินใจสูงสุดแก่นายกรัฐมนตรี (ตามมาตรา 17 ของธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502) เป็นต้น

จากบริบทดังกล่าวข้างต้น 'เสด็จในกรมฯ' ในฐานะที่ได้รับตำแหน่งทางการเมือง เป็นรองนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ที่มีบทบาทอย่างสูงในทางความคิด โดยเฉพาะในด้านการสร้างองค์ความรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยสร้างระบบการเมืองใหม่ of จอมพลสฤษดิ์ จะพบว่าในยุคนี้ 'เสด็จในกรมฯ' ได้แสดงบทบาทในการให้ความรู้ทางการเมือง ผ่านทางงานนิพนธ์ และการบรรยายทั้งทางวิทยุกระจายเสียง และต่อสถาบันการศึกษาต่างๆ ในเรื่องเกี่ยวกับระบบการเมืองแบบของจอมพลสฤษดิ์ และการต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ตามนโยบายรัฐบาล

สำหรับทัศนะในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทยของ 'เสด็จในกรมฯ' ในสมัยนี้ จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบทบาทที่ได้ดำรงอยู่ด้วย

เนื่องจากการสร้างระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์ มองว่า 'ชาติ' "... เป็นครอบครัวอันใหญ่ ถ้าย้ายแยกแตกสามัคคีกันเรื่อยไป ก็จะมีแต่ความเสื่อมสลายและทำลายไปในที่สุด..."⁴⁴ ดังนั้น รัฐบาลปฏิวัติจึงมุ่งสร้างรัฐชาติที่มีเสถียรภาพ ขจัดภัยคุกคามทั้งภายในและภายนอก ที่เป็นเหตุทำให้เกิดความแตกแยก แตกสามัคคีของคนในชาติ โดยรัฐบาลปฏิวัติจะเป็นผู้นำในการสร้างความเจริญให้แก่ประเทศชาติ โดยมีจุดมุ่งหมาย "... จะสร้างชีวิตใหม่ สังคมใหม่ และรูปโฉมใหม่ของประเทศชาติ ..." ⁴⁵

ดังนั้นทัศนะในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทยของ 'เสด็จในกรมฯ' จึงมุ่งความสำคัญไปในประเด็นด้านความมั่นคง และความมีเสถียรภาพทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเป็นสำคัญ

ในยุคนี้ปรากฏงานนิพนธ์ของ 'เสด็จในกรมฯ' หลายชิ้น ที่ได้แสดงออกเชิงทัศนะในประเด็นเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าในยุคนี้เป็นยุคที่ 'เสด็จในกรมฯ' ได้ผลิตผลงานที่แสดงออกทางความคิดมากที่สุด โดยเฉพาะในเชิงวิชาการ และนับเป็นยุคที่ปรากฏว่า 'เสด็จในกรมฯ' ได้ให้คำจำกัดความ รวมถึงสร้างองค์ความคิด ในเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทยในเชิงรูปธรรมชัดเจนที่สุดอีกด้วย

โดยงานนิพนธ์ที่ปรากฏการแสดงออกเชิงทัศนะที่สำคัญ อาทิงงานนิพนธ์ที่ชื่อ 'ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ'⁴⁶ อันเป็นหัวข้อที่ใช้บรรยายที่วิทยาลัย

⁴⁴ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, "คำปราศรัยในวันชาติ 24 มิถุนายน 2502," ใน ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2502-2504, คณะรัฐมนตรีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2507, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2507), หน้า 16.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

⁴⁶ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/10, พระคำรัสคำบรรยาย เรื่อง ประวัติของการขัดแย้งระหว่างชาติ (International Conflict As a Historic Phenomenon) ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 ก.พ. 2503].

ป้องกันราชอาณาจักร และ 'ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายแห่งชาติ'⁴⁷ ซึ่งเป็นต้นฉบับปรากฏอยู่ที่ 'เสด็จในกรมฯ' ได้แสดงที่วิทยาลัยการทัพบก งานนิพนธ์ทั้งสองชิ้นนี้ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลาห่างกันถึง 9 ปี แต่ได้สะท้อนทัศนะของ 'เสด็จในกรมฯ' ในเรื่องการให้ความหมาย คำจำกัดความ 'ชาติ' ในลักษณะที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ 'ชาติ' (nation) คือ ประชาชนที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน และอยู่ในบังคับของรัฐบาลเดียวกัน ซึ่งรัฐบาลนั้นมีอธิปไตยและเป็นเอกราช คือมีอำนาจอสูงสุด ไม่ขึ้นแก่ประเทศใด

จะเห็นว่าการให้ความหมาย คำจำกัดความ 'ชาติ' ของ 'เสด็จในกรม' ในยุคนี้จะยึดพื้นฐานความคิดในเรื่อง กลุ่มคนที่มีเอกราชอธิปไตย ตั้งอยู่ในอาณาเขตประเทศหนึ่ง และปกครองโดยรัฐบาลเดียวกัน แสดงให้เห็นว่า 'เสด็จในกรมฯ' มองภาพของ 'ชาติ' ในลักษณะที่สัมพันธ์กับ 'รัฐ' นั่นคือการให้ภาพของประเทศที่เป็น 'รัฐชาติ' ตามแนวคิดในเรื่องรัฐสมัยใหม่ (modern state) ในปัจจุบัน

โดยได้มุมมองจากงานนิพนธ์ว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ 'ชนชาติ' ใดๆ ก็ตามต้องมี 'รัฐ' เพื่อเป็นที่อาศัยตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่ง เป็นจุดศูนย์กลางของ 'ชนชาติ' ต่างๆ โดยมีวัตถุประสงค์ หรือวัตถุประสงค์ หมาย เพื่อเป็นแนวทางดำเนินกิจการร่วมกันภายใน 'รัฐชาติ' นั้นๆ ซึ่งมีด้วยกัน 3 ประการคือ ความมั่นคง สวัสดิภาพทางเศรษฐกิจและสังคม และอุดมคติ คือความนิยมทางจิตใจ เช่น การมีเสรีภาพ เป็นต้น⁴⁸

นอกจากนี้ 'เสด็จในกรมฯ' ยังเห็นว่า "... มนุษย์ไม่ได้มีขึ้นเพื่อรัฐ แต่รัฐเพื่อมนุษย์ และรัฐได้รับอำนาจอันชอบธรรมจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใน

⁴⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์, สม. 19.3/23, พระคำรัสคำบรรยาย เรื่อง ผลประโยชน์ วัตถุประสงค์ และนโยบายแห่งชาติ ทรงแสดง ณ วิทยาลัยการทัพบก [27 ต.ค. 2512].

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

ความปกครอง ...”⁴⁹ และ “... รัฐตั้งขึ้นเพื่อสวัสดิภาพของมนุษยชน ไม่ใช่คนเกิดมาเพื่อรัฐ นี่เป็นหลักนิยามของเสรีประชาธิปไตย ...”⁵⁰ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่า ‘รัฐ’ ในอีกความหมายหนึ่งของ ‘เสด็จในกรม’ นั้นมีลักษณะในเชิงสถาบัน ที่เป็นนิติบุคคล ซึ่งดำเนินการโดยอาศัยหลักกฎหมาย และความเห็นชอบของมหาชน ภายใน ‘รัฐ’ อันเป็นลักษณะการมอง ‘รัฐ’ ในมุมมองเชิงนิติศาสตร์ ตามแบบของนักกฎหมาย ร่วมไปกับการมองในเชิงรัฐศาสตร์ แบบนักการเมือง และยังมีการเชื่อมโยง ‘รัฐ’ ให้มีความสัมพันธ์กับหลักการเสรีประชาธิปไตย โดยการสร้างความคิดที่ว่า ‘รัฐ’ ที่ดำรงอยู่ตามหลักเกณฑ์แบบเสรีประชาธิปไตย มีความชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับตามหลักการสากล แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของแนวความคิด ในการต่อต้านภัยคุกคามจากคอมมิวนิสต์ ที่กำลังแผ่ครอบคลุมทางความคิดของผู้คน โดยเฉพาะกลุ่ม ‘ชนชั้นนำ’ ในยุคนั้นได้อย่างชัดเจน

อีกประการหนึ่ง ‘เสด็จในกรม’ ยังได้มีความพยายามในการสร้างนิยามความเป็นอัตลักษณ์ รวมถึงให้ภาพลักษณ์กับ ‘รัฐไทย’ ในลักษณะที่เป็นรูปธรรมให้เกิดขึ้นในความรับรู้ของ ‘ประชาชนชาติ’ อื่นๆ ในประชาคมโลกด้วย โดยในการที่ได้นิพนธ์บทความเพื่อตีพิมพ์ในนิตยสารต่างประเทศนั้น ‘เสด็จในกรมฯ’ ได้ให้ภาพของ ‘รัฐไทย’ โดยใช้การอธิบายในเชิงกายภาพ ของหลักการทางภูมิศาสตร์ ดังความบางตอนในบทความ ที่ว่า

“ประเทศไทย – ประเทศของชาวเสรี – ประมาณขนาดประเทศฝรั่งเศส มีประชากร 29 ล้าน กำลังเพิ่มขึ้นโดยรวดเร็ว นั้น อยู่ทางตะวันออกของพม่า ตะวันตกของลาวและกัมพูชา ใต้ประเทศจีน และเหนือมลายา ...”⁵¹

⁴⁹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพัทธ์, สบ. 19.3/13, พระคำรัส คำบรรยาย เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน (Conflicting Political Systems) ทรงบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 พ.ค. 2503], หน้า 6.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

⁵¹ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพัทธ์, สบ. 19.1/4, (คำแปล) บทความเรื่อง Thailand 1962 ประทานนิตยสาร La Revue Francaise กรุงปารีส ตีพิมพ์ [3-15 ม.ค. 2506], หน้า 2.

พร้อมทั้งยังได้สรุปภาพของ 'รัฐไทย' ในมุมมองเชิงพัฒนาการทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการนำประเทศไทย เข้าไปอิงกับระบบเศรษฐกิจของโลก ที่กำลังเฟื่องฟูด้วยแนวทางของระบบเศรษฐกิจ ตามแบบโลกเสรีประชาธิปไตย ที่จะทำให้ประเทศไทยมีความพร้อม และเป็นขุมกำลังอันสำคัญ ที่จะร่วมมือกับประชาคมของประเทศโลกเสรีอื่นๆ ในการต่อสู้กับภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ได้

"... ประเทศไทยพຽ່ງนี้ .. จะเป็นอย่างไรเล่า ข้าพเจ้ามองเห็นว่า เปนประเทศกำลังพัฒนาโดยรวดเร็วเกือบจิงขึ้น "ชั้นอากาศ" ทางเศรษฐกิจในเร็วๆ นี้แล้ว... เปนอำนาจอันเข้มแข็ง สามารถพร้อมด้วยสัมพันธมิตรที่จะต้านทานการรุกรานของคอมมิวนิสต์ และต่อต้านการแทรกซึม และก่อกวนของคอมมิวนิสต์ได้ ..."⁵² ซึ่งเป็นการสร้างความหวัง และแสวงหาพันธมิตรทั้งทางการเมือง และเศรษฐกิจ ต่อประชาคมโลก พร้อมกันไปกับการสร้าง 'รัฐชาติไทย' ตามแนวทางของระบบการเมืองแบบจอมพลสฤษดิ์

นับเป็นการสร้างความรับรู้ในเชิงรูปธรรมที่มีความชัดเจน ที่นอกเหนือไปจากการสร้างภาพทางความคิด ในเรื่อง 'ความเป็นไทย' หรือ 'ประชาชาติไทย' ให้กับ ประเทศไทย และชนชาติไทย ในสายตาประชาคมของประเทศชาติอื่นๆ ซึ่งยังมีความเป็นนามธรรม และเข้าถึงได้ยากกว่า

หากศึกษาเปรียบเทียบความคิดในเรื่อง 'รัฐ' และ 'ชาติ' ของหลวงวิจิตรวาทการในยุคสมัยเดียวกันนี้ จะพบว่าแนวทางเชิงทัศนะของ 'เสด็จในกรมฯ' กับหลวงวิจิตรฯ ยังมีความแตกต่างกันมากขึ้นกว่ายุคจอมพล ป. กล่าวคือ ในยุคนี้หลวงวิจิตรฯ มีความพยายามในการสร้างภาพของ 'ชนชาติไทย' ที่จริงจังมากขึ้น โดยในยุคจอมพล ป. การสร้างภาพของ 'รัฐ' และ 'ชาติ' ตามแนวทางชาตินิยมของหลวงวิจิตรฯ แม้จะเน้นการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของ 'ชาติไทย' ทั้งในทางประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา แต่ก็ได้ลดลงในรายละเอียดที่เป็นวิชาการในระดับ ความเป็นมาของชนชาติ หรือการเจาะลึกลงไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ของ

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

‘คนไทย’ มากนัก แต่จะเน้นไปที่การสร้างภาพความเชื่อผ่านบทละคร เพลงปลุกใจ รวมไปถึงงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ต่างๆ ซึ่งมีลักษณะเป็นการปลุกฝัง โฆษณาชวนเชื่อ หรือชักจูงใจเชิงสัญลักษณ์ ที่ง่ายต่อความเข้าใจมากกว่า

แต่ในยุค ‘สมัยสฤยต์’ นี้แนวความคิดของหลวงวิจิตรฯ กลับเน้นไปในแนวทางการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการ ในการอธิบาย ‘ชนชาติไทย’ โดยการค้นคว้าลึกลงไปในระดับลักษณะทางชาติพันธุ์ การอพยพเคลื่อนย้าย การตั้งถิ่นฐาน รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ของ ‘คนไทย’ ที่กระจัดกระจายอยู่ตามท้องถื่นต่างๆ ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากงานเขียนที่ชื่อ “งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย” ของหลวงวิจิตรวาทการ ถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการนำเสนอทางความคิด แต่กรอบหลักทางความคิดของหลวงวิจิตรฯ ก็ยังคงลักษณะเช่นเดิมคือการพยายามสร้างภาพความยิ่งใหญ่ให้กับ ‘ชนชาติไทย’ ดังที่เคยเป็นมาในยุคก่อน

“... ชนชาติไทยเรานี้ เดิมเรียกตัวเองว่า “ฮ่ายลาว” แปลว่า “คนใหญ่”...” และ “... คำว่า “ไทย” แปลว่าอะไร นักค้นคว้าจะเห็นสอดคล้องต้องกันในที่สุดว่า แปลว่า “ใหญ่” คือคนใหญ่... ความหมายที่ว่าป็นอิสริเสรี ไม่เป็นข้าใคร ไม่ขึ้นแก่ใครนั้น เป็นความหมายที่เรามีขึ้นภายหลัง ...”⁵³ และยังได้อ้างถึงเอกสารโบราณของจีนด้วยว่า “... จีนบันทึกว่าเขตแดนทางตะวันตกเฉียงใต้ไปจดเขตของชนชาติใหญ่ชาติหนึ่ง ซึ่งจีนเขียนชื่อว่า “ต้ามุง” ซึ่งแปลว่า “มุงใหญ่” บอกที่ตั้งของอาณาจักรใหญ่นี้แน่นอน... ถ้าอาณาจักรไทยที่จีนได้พบเวลานั้นไม่ใหญ่จริง จีนจะไม่ยอมใช้คำว่า “ใหญ่” และก่อนที่จะสร้างความใหญ่ได้ถึงขนาดนั้น ก็ต้องใช้เวลาดั้งพันปี... เพียงที่พบในศักราชของจีน ว่าไทยเป็นอาณาจักรใหญ่เมื่อ ๑๖๖๕ ปี ก่อนพุทธศักราช ก็ได้ความว่า ชนเชื้อชาติไทยได้ควบคุมปกครองกันเรียบร้อย มีอาณาจักรมั่นคงแข็งแรง เมื่อ ๔๖๖๔ ปีมาแล้ว ซึ่งไม่ใช่ของง่ายที่จะทำได้”⁵⁴

⁵³ วิลเลียม คลิฟตัน ดอดด์, *ชนชาติไทย*, แปลจาก *The Tai race* และงานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย โดย พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ, (พระนคร : กรุงเทพมหานคร, 2513), หน้า 164.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

จากความข้างต้น จะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงความพยายามที่จะหาข้อสนับสนุนเพื่อยืนยันความยิ่งใหญ่ของ ‘ชนชาติไทย’ ที่เก่าแก่มีความสืบเนื่องมายาวนาน นอกจากนั้นการกล่าวอ้างถึง ‘กลุ่มคนไทย’ กลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ไทยจีน ไทยน้ำ ไทยอาหม ไทยของ ฯลฯ ซึ่งตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในบริเวณต่างๆ ทั้งในแถบจีนตอนใต้ พม่าตอนเหนือ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นการให้ภาพที่ว่า ‘ชนชาติไทย’ เป็น ‘ชนชาติใหญ่’ ซึ่งในฐานะ ‘คนไทยสยาม’ ซึ่งสามารถตั้งบ้านเมืองเป็นปึกแผ่น แม้จะไม่อาจรวบรวมชนชาติไทยที่กระจัดกระจายกันอยู่ให้กลับมารวมกันดังความคิดในช่วงยุคต้นของสมัยจอมพล ป. ได้ แต่ก็สามารถที่จะรักษาสัมพันธภาพทางเชื้อชาติที่เป็น ‘เลือดเนื้อเชื้อไทยด้วยกัน’⁵⁵ เอาไว้ได้

จะเห็นว่าการแสดงออกเชิงทัศนคติในเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยของ ‘เสด็จในกรมฯ’ ในยุคนี้มีความชัดเจนในเรื่องของจุดยืนตามแนวทางการคิดแบบ ‘เสรีนิยม’ มากขึ้นกว่าสองยุคก่อนหน้า เมื่อเทียบกับหลวงวิจิตรฯ ที่การแสดงออกทางความคิด โดยเฉพาะในแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ในยุคนี้กลับลดบทบาท และความเข้มข้นลงเป็นอย่างมาก ซึ่งอาจจะเนื่องมาจากบริบทของยุคสมัย ที่สถานการณ์เรื่องภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ มีส่วนกระตุ้นให้การแสดงความคิดที่มีจุดยืนของ ‘เสรีนิยม’ ของ ‘เสด็จในกรมฯ’ สามารถสะท้อนออกมาได้อย่างชัดเจน เนื่องจากจุดยืนดังกล่าวมีประโยชน์ในการช่วยสนับสนุนภาพลักษณ์ของประเทศ และสนองตอบต่อนโยบายในขณะนั้น ในขณะที่การแสดงออกทางความคิดตามแนวทาง ‘ชาตินิยม’ ของหลวงวิจิตรฯ ถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากพลังของกระแสความคิดของโลกเสรีประชาธิปไตยที่แผ่ขยายเข้ามาพร้อมกับนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีอิทธิพลมากกว่า

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 226.

บทสรุป

การศึกษาทัศนะเรื่อง 'รัฐ' 'ชาติ' 'ประชาชาติ' และความเป็นไทยของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' นอกจะเป็นการศึกษาแนวความคิด (thought) ของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ในฐานะของ 'เจ้า' ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แล้ว ยังมีสิ่งสำคัญ 3 ประการ อันเป็นข้อค้นพบในการศึกษาคือ

1. รัฐไทยในทัศนะของ 'กรมหมื่นนราธิปฯ' ทั้งสามยุคสมัยมีลักษณะเป็นรัฐสมัยใหม่ (modern state) ที่มีความเป็นเอกภาพ โดยเน้นการให้ภาพรัฐชาติไทยที่มีความสืบเนื่อง รักสงบสันติ และเป็น 'ประชาชาติ' หนึ่ง คือเป็นหน่วยหนึ่งในสังคมโลกที่ประกอบด้วยหลายประชาชาติ ซึ่งล้วนมีอิสรภาพ และอธิปไตยของตนเอง และยังให้ความสำคัญกับหลักการ 'ชาตินิยม' (nationalism) ในเชิงทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติ เพื่อลดความแข็งแกร่งของแนวคิดชาตินิยมเชิงปฏิบัติแบบสมัยรัชกาลที่ 6 และยุคจอมพล ป.พิบูลสงครามลง และมุ่งสู่การประนีประนอมระหว่างคนต่างเชื้อชาติ กล่าวคือ เน้นการสร้างอัตลักษณ์ความรักชาติ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักความมีอารยธรรม เป็นประชาธิปไตย และมีเหตุผล ยอมรับในความหลากหลาย โดยบริหารจัดการความคิดเรื่องการแบ่งแยกทาง 'เชื้อชาติ' หรือ 'ชาติพันธุ์' ออกไป

2. การให้ภาพรัฐชาติไทยดังกล่าวในข้อ 1 ข้างต้น ทำให้มองได้ว่า 'กรมหมื่นนราธิปฯ' เป็น 'เจ้า' ที่มีแนวคิดแบบเสรีนิยมอย่างชัดเจน คือการให้ภาพรัฐชาติไทย ในมุมมองที่ก่อให้เกิดความรู้สึกรักเสรีภาพ รักสันติ และมีความเข้าอกเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ตามหลักการสิทธิมนุษยชน มากกว่าการสร้าง ความเหนือกว่า การแบ่งเขาแบ่งเรา หรือการก่อให้เกิดความเกลียดชังทาง 'เชื้อชาติ' 'ศาสนา' และ 'เผ่าพันธุ์'

3. 'กรมหมื่นนราธิปฯ' เป็น 'เจ้า' ที่มีส่วนในการให้ความช่วยเหลือร่วมมือกับภาครัฐ โดยเฉพาะในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในการดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ที่เน้นหนักไปที่การช่วยสร้าง 'รัฐชาติ' ที่มั่นคงตาม

แนวทางของโลก ‘เสรีประชาธิปไตย’ เพื่อต้านทานอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยพิจารณาผ่านการให้ความสำคัญกับแนวคิด ‘รัฐชาติ’ ตามหลักการเสรีประชาธิปไตย นั่นคือ รัฐมีขึ้นเพื่อสวัสดิภาพของมนุษย์ชน และรัฐต้องรับใช้ประชาชน และพยายามสร้าง ‘รัฐไทย’ ให้มีบทบาทในประชาคมโลกเสรี ทั้งทางสังคม และเศรษฐกิจ เป็นการแสวงหาพันธมิตรชั่วคราวข้ามเพื่อต่อต้านฝ่ายคอมมิวนิสต์อย่างจริงจัง

จะเห็นได้ว่าจากมุมมองของผู้เขียน ในการสรุปทัศนะของ ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ ต่อการมองเรื่อง ‘รัฐ’ ‘ชาติ’ ‘ประชาชาติ’ และความเป็นไทยนั้น ทำให้ได้ข้อสรุปเชิงการเสนอแนะต่อวงวิชาการว่า ‘กรมหมื่นนราธิปฯ’ เป็น ‘ปัญญาชนเจ้าหัวก้าวหน้า’ ผ่านการแสดงภาพลักษณ์ ทั้งทางความคิด และการประพฤติปฏิบัติที่มีลักษณะความเป็น ‘เจ้าหัวก้าวหน้า’ (Progressive Royalty) ที่มีแนวคิดแบบเสรีนิยม (Liberalism) และแสดงบทบาทของ ‘ปัญญาชนภาครัฐ’ (Governmental Intellectual) ในการให้ความร่วมมือช่วยเหลือเชิงวิชาการแก่รัฐบาลในสมัยต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

เอกสารอ้างอิง

กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร. “การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณา
หลวงวิจิตรวาทการ.” วารสารธรรมศาสตร์. (มิถุนายน-กันยายน, 2519),
6(1) : 153.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. 2525.

เอกสารนิเทศการศึกษาระดับสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. กรุงเทพฯ
: ภาคพัฒนาตำราและเอกสารวิชาการ หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการ
ฝึกหัดครู.

จุลลา อนุรตม.ล. 2513. กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย.

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

- คอตต์, วิลเลียม คลิฟตัน. 2513. **ชนชาติไทย**. แปลจาก The Tai race และงานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย โดย พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ. พระนคร : กรุงเทพมหานคร.
- ธงชัย วินิจจะกุล. "ประวัติศาสตร์ไทยแบบราชาชาตินิยม : จากยุคอาณานิคม อำพรางสู่ราชาชาตินิยมใหม่หรือลัทธิเสด็จพ่อของระบอบไทยในปัจจุบัน." **ศิลปวัฒนธรรม**. (พฤศจิกายน, 2544), 23(1) : 56-65.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2528. **ประวัติภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. 2546. **ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ฟาเดียวกัน.
- นราธิปพงศ์ประพันธ์. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. 2519. **วรรณไวทยาการ**. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นฯ ณ พระเมรุ หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 28 ตุลาคม 2519.
- ปรีดี พนมยงค์. 2526. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย : รวมข้อเขียนของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรรณไวทยาการ, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2486. **ประวัติการทูตของไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.
- วิจิตรวาทการ, พลตรี หลวง. 2546. **ปาฐกถาและคำบรรยาย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. 2550. **กว่าที่จะมาถึงวันนี้ : สาระสำคัญในประวัติศาสตร์สังคมไทย**. กรุงเทพฯ : แสงดาว.
- สนธิ เตชานันท์. 2529. **แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้านการพัฒนาการเมืองโดยกระบวนการปกครองท้องถิ่น (2453-2468)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ.

สมเกียรติ วันทะนะ. 2527. **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ : บทความ
ประกอบการสัมมนาทางศตวรรษธรรมศาสตร์ : 2477-2527.** กรุงเทพฯ
: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สิริ เปรมจิตต์. 2511. **ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงปัจจุบัน.**
กรุงเทพฯ : ประจักษ์วิทยา.

สฤณี ธนะรัชต์, จอมพล. 2507. **ประมวลสุนทรพจน์ของจอมพลสฤณี ธนะรัชต์
พ.ศ. 2502-2504.** คณะรัฐมนตรีพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ฯพณฯ จอมพลสฤณี ธนะ

รัชต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส เมื่อวันที่ 17 มีนาคม
พ.ศ. 2507. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.

สายชล สัตยานุรักษ์. 2545. **ความเปลี่ยนแปลงในการสร้าง “ชาติไทย” และ
“ความเป็นไทย” โดยทลวงวิจิตรวาทการ.** กรุงเทพฯ : มติชน.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป
พงศ์ประพันธ์, สบ. 19.1/4, (คำแปล) บทความเรื่อง Thailand 1962
ประทานนิตยสาร La Revue Francaise กรุงปารีส ตีพิมพ์ [3-15
ม.ค. 2506].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป
พงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/10, พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ประวัติของ
การขัดแย้งระหว่างชาติ (International Conflict As a Historic
Phenomenon) ทรงแสดงที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 ก.พ.
2503].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิป
พงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/13, พระดำรัส คำบรรยาย เรื่อง ระบบ
การเมืองที่ขัดกัน (Conflicting Political Systems) ทรงบรรยายที่
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร [23 พ.ค. 2503].

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, สบ. 19.3/23, พระดำรัสคำบรรยาย เรื่อง ผลประโยชน์วัตถุประสงศ์ และนโยบายแห่งชาติ ทรงแสดง ณ วิทยาลัยการทัพบก [27 ต.ค. 2512].

อัจฉราพร กุมุทพิสมัย. 2525. *อุดมการณ์ชาตินิยมของผู้นำไทย*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.